

5575

† ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ ΚΤΕΝΑ

ΔΥΟ ΛΟΓΟΙ

Α

Ω ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΩΣ
ΟΡΓΑΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ.

ΩΩ ΠΕΡΙ ΣΥΝΑΦΑΦΩΣΕΩΣ ΩΩ
ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ.

ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ
ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΚΤΕΝΑΣ

Ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ τυπογραφείου
τοῦ Χαρ. Βουρλή ὁ «Ὀβίδιος».
Ἐν Κωνσταντῇ, 1908

† ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ ΚΤΕΝΑ

❀ ΔΥΟ ΛΟΓΟΙ ❀

Α'

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΩΣ
ΟΡΓΑΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ.

Β'

ΠΕΡΙ ΣΥΝΑΔΕΛΦΟΣΕΩΣ
ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ.

Ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ τυπογραφείου
τοῦ Χαρ. Βουρλίη ὁ «Ὀβίδιος».
Ἐν Κωνσταντῆν, 1908

SISMANOGILLO

 SISMANOGLIO
MISANO

Τῆ μακαρίᾳ μνήμῃ τοῦ σεβαστοῦ μοι πατρὸς

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Ε. ΚΤΕΝΑ

καὶ τῶν ἀδελφῶν μου

ΠΑΤΡΑΣ ΚΑΙ ΙΩΑΝΝΟΥ

εὐκίῃς εὐγνωμοσύνης αἰδίου ἔνεκα καὶ ἀδελ-
φικῆς ἀγάπης.

Ο ΠΟΙΗΣΑΣ

ΛΟΓΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΩΣ ΟΡΓΑΝΟΥ
● ΓΕΝΟΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ¹⁾ ●

«Ἡ Ἑλλάς κατακτηθεῖσα, ἀντικατέκτησε τοὺς ἀγρίους αὐτῆς νικητὰς, καὶ εἰσήγαγεν εἰς τὸ βάρβαρον λάτιον τὰς τέχνας». (Ὅρατιος).

«Ὅλοι εἴμεθα Ἕλληνες, οἱ νόμοι μας, ἡ φιλολογία μας, ἡ θρησκεία μας, αἱ τέχναι μας ἔχουσι τὰς ρίζας τῶν ἐν Ἑλλάδι». (Σέλλεϋ ἐν ἐρευνῇ Π. Δρ. σελ. 140 ὀξφόρδη 1906).

Ἄνερχόμενος τὸ Ἱερὸν τοῦτο βῆμα, παῖδες Ἑλλήνων, ὑπὸ συγκινήσεως ἱερᾶς καταλαμβάνομαι τὸ μὲν διότι ἵσταμαι ὑπὸ τὴν φιλόξενον στέγην τῆς χώρας ἐκείνης, ἧς πρῶτιστον καὶ κυριώτατον μέλημα ἡ διὰ τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου, ὡς αὐτῆ τοῦτο ἐννοεῖ καὶ ἐρμηνεύει, ἠθικὴ τῶν λαῶν αὐτῆς ἀνάπτυξις καὶ παιδαγωγῆσις καὶ ἡ διάδοσις τῆς γλώσσης αὐτῆς καὶ τῶν θρησκευτικῶν ἀρχῶν καὶ ἐκτὸς τῶν γεωγραφικῶν αὐτῆς

¹⁾ Ἀπηγγέλη ἐν τῇ Ῥοβερτεῖᾳ σχολῇ τῇ 12 Φεβρουαρίου 1906 καὶ εἶναι ὅλως διάφορος τοῦ ἐν τῇ Ἀθωνιάδι σχολῇ κατὰ τὸ 1902 ἐκφωνηθέντος καὶ ἐν τῷ «Ἑλληνισμῷ» δημοσιευθέντος.

ὀρίων, δι' οὓς αὕτη οἶδε, καὶ ἡμεῖς καλῶς
 ἐννοοῦμεν λόγους, τὸ δὲ καὶ μέγιστον,
 διότι παρίσταται ἐνώπιον ἐπιλέκτου καὶ
 μεμορφωμένης ἑλληνικῆς νεολαίας, ἀνα-
 μενούσης ν' ἀκούσῃ παρ' ἑμοῦ, τοῦ ἐλαχίστου
 τοῦ ὑψίστου λειτουργοῦ καὶ ἁδελφοῦ τοῦ
 καλάμου χειριστοῦ, λόγους ἱκανοποιούντας
 τὴν ἑλληνικὴν αὐτῆς καρδίαν καὶ τὸ πνεῦμα,
 λόγους δυναμένους νὰ παραθαρρύνωσιν
 αὐτὴν καὶ νὰ στηρίξωσιν εἰς τὴν μόνην
 ὀρθὴν καὶ ἀληθῆ πίστιν τῶν πατέρων αὐτῆς,
 τὴν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀπο-
 στόλων μέχρις ἡμῶν δῆκουσαν καὶ ἀλώ-
 βητον ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας τηρηθεῖσαν καὶ
 τὴν τήρησιν τῶν πατρίων, ἅτινα ἐπίσης εἶναι
 ἱερά καὶ ὡς τοιαῦτα πρέπει νὰ φυλάττανται,
 ὡς ἡ κόρη τοῦ ὀφθαλμοῦ, καὶ πᾶσα μέριμνα
 καὶ φροντίς δέον νὰ καταβάλληται πρὸς
 ἄμυναν καὶ προστασίαν αὐτῶν ὑφ' ὄλων
 τῶν ἐχούτων τὴν μεγίστην τιμὴν νὰ γεν-
 νηθῶσιν Ἕλληνες. Ναί, εἶναι τιμὴ, κύριοι,
 νὰ εἶναί τις Ἕλλην, διότι πλὴν τῶν πνευ-
 ματικῶν πλεονεκτημάτων, ἅτινα κέκτηται,
 περὶ αὐτοῦ καὶ μόνου γίνεται λόγος εὐ-
 φημος παγκοσμίως, καὶ εἰς τὴν πρωτεύουσαν
 αὐτοῦ, τοῦ μικροῦ μὲν κατὰ τὴν ἕκτασιν νῦν
 βασιλείου, μεγάλου ὅμως, κατὰ τὴν διὰ-
 νοίαν καὶ τὴν καρδίαν, κατὰ χιλιάδας συνέρ-
 χονται οἱ μέγιστοι τῆς οἰκουμένης νόες,
 ὅπως ἀποδώσωσιν τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτῶν
 εἰς τὸ μέγα τῶν μεγάλων ἡμῶν πατέρων
 πνεῦμα καὶ γονυπετήσωσιν ἐνώπιον τῶν

ἀριστουργημάτων ἐκείνων, τὰ ὅποια οὐ-
 δεμίᾳ ἄλλῃ διάνοια συνέλαβεν, οὐδὲ θὰ
 συλλάβῃ, οὐδεμίᾳ ἄλλῃ χεὶρ εἰργάσθῃ το-
 σοῦτον θαυμασίως, οὐδὲ θὰ ἐργασθῇ, πλὴν
 τῆς ἑλληνικῆς.

Ἐτι δὲ μείζονα προσπάθειαν πρὸς τή-
 ρησιν τῶν πατρίων δέον νὰ καταβάλωμεν
 ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ τοῦ ἐθνακοῦ ἀνταγωνισμοῦ
 καὶ τῆς ὑπὲρ τῆς κατισχύσεως τῆς διαμάχης καὶ
 πάλης, ἣτις δὲν θὰ ὑπῆρχε παντελῶς, ἂν
 οἱ ταγοὶ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας ἐν καιρῷ
 τῷ δέοντι συνειτώτερον εἰργάζοντο, καὶ
 δὲν ἐπραττον, ἐξ εὐαγγελικοῦ πάντως ὁρ-
 μώμενοι πνεύματος, τὸ ἀνεπανόρθωτον
 λάθος τοῦ νὰ περιθάλψωσι καὶ νικῶς προ-
 στατεύσωσι τὴν ἀγρίαν καὶ βάρβαρον ἐκείνην
 φυλὴν, τὴν ἔχουσαν ἐνστικτα θηριώδη, αἰ-
 μοδιψῆ, ἀρπακτικὰ καὶ σφετεριστικὰ, καὶ τῆς
 ὁποίας μέλη τινὰ ἔχετε συνοίκους καὶ δέον
 νὰ φυλάττησθαι αὐτούς.

Ἀλλὰ τῶν ἐν τῇ διανοίᾳ ὑμῶν ἀνακυ-
 κωμένων τὴν στιγμὴν ταύτην λόγων, τοὺς
 ὁποίους ἐκ τοῦ ἀξιωματός μου εἰκάζετε ὅτι
 θὰ εἶπω, δὲν ἔχομεν ἀνάγκην, διότι εἰμὶ
 πεπεισμένος, ὅτι εἰς γνησίαν Ἑλλήνων καρ-
 δίαν, ὅπουδῆποτε εὕρισκομένων καὶ ὑφ' οἰ-
 ωνδῆποτε διδασκομένων καὶ μεθ' οἰωνδῆποτε
 συναναστρεφομένων, οὐδέποτε παρεισδύει
 τι μὴ ἑλληνικὸν καὶ μάλιστα ἀφορᾶν τὴν
 ὀρθόδοξον ἡμῶν πίστιν, ἀρρήκτως μετὰ
 τοῦ ἐθνατισμοῦ ἡμῶν συνδεδεμένην, ἀλλὰ
 καὶ ἂν παρεισαχθῇ τι οἱ σοφοὶ ἡμῶν κα-

θηγηταί, οἱ τὴν αὐτὴν ὀρθὴν πίστιν πρεσβέυοντες, τὴν αὐτὴν θείαν γλῶσσαν ὁμιλοῦντες, καὶ εἰς τὸ αὐτὸ ἔνδοξον ἔθνος ἀνήκοντες, οἱ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν μεθ' ὑμῶν ὄντες καὶ τὰ διαβήματα ὑμῶν αὐτὰ πρὸς τὸ συμφέρον ὑμῶν παρακολουθοῦντες καὶ τὸ πνεῦμα ὑμῶν ἀναπτύσσοντες καὶ τὴν ἑλληνικὴν καρδίαν ἑλληνοπρεπῶς διαπλάττοντες, διὰ τῶν καταλλήλων πνευματικῶν φαρμάκων, τῶν καθ' ἑκάστην ἀρμοδίας χορηγουμένων, φρονεῦσαι τὸ ἀνθεθνικὸν ἢ ἀλλόδοξον ἐκεῖνο μικρόβιον, τὸ τυχὸν λάθρα ὑπεισδύσαν καὶ ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς καρδίας τινὸς ἐξ ὑμῶν λεληθότως ἐπικαθήσαν.

Ἐγὼ δὲ ὁ ἐλάχιστος ἐν τοῖς συστρατιώταις μου καὶ συναγωνισταῖς κληθεὶς ἐνταῦθα, ὅπως συνεισφέρω ἔστω καὶ τὸν ὀβολὸν τῆς χήρας, ἀμηχανία ἀληθῶς συνέχομαι καὶ δειλία καὶ φόβω, βλέπων περίξ ἐμοῦ ἄνδρας σοφοὺς καὶ μεγάλην πείραν ἔχοντας καὶ γνώσεις ἀσυγκρίτως τῶ λόγῳ ἀνατέρας τῶν ἐμῶν, ἀλλ' ἀπ' οὗ ἤδη ἦλθον καὶ ἐπὶ τὸν ἱερὸν τοῦτον ὀκρίβαντα ἀνήλθον δὲν ἐπιτρέπεται καὶ νὰ παρέλθω αὐτὸν σιγῇ, ἀλλὰ τί νὰ εἶπω, ἵνα δικαιώσω πως καὶ τοὺς καλέσαντάς με, πρὸς οὓς ἐκφράζω τὰς ἀπειρους εὐχαριστίας μου καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην τὴν αἰδίου ἐπὶ τῇ τιμῇ, ἣς ἠξίωσάν με, ὡς καὶ πρὸς τὴν ἱεράν ταύτην σχολήν, ἣτις μὲ φιλοξενεῖ, καὶ ὅπως φανῶ

ἀντάξιος τῶν προδοκιῶν αὐτῶν τε καὶ τῶν ἀκροατῶν μου;

Τὸν Θεόν, τὸν εἰπόντα „ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται“ (β. Κορ. ιβ. 9) ἀρωγὸν ἐπικαλούμενος, ἀρχομαι κατὰ τὰς ἀσθενεστάτας μου δυνάμεις τοῦ λόγου μου, ὑπόθεσιν ἔχοντος τὸν Ἑλληνισμόν, ὡς τὸ ἄμεσον ὄργανον τῆς προπαρασκευῆς τοῦ ἐδάφους πρὸς διάδοσιν καὶ ἀποδοχὴν τοῦ χριστιανισμοῦ, ὃν αὐτὸς πρῶτος ἠσπάσθη, αὐτὸς διέδωκεν ἀπανταχοῦ τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, αὐτὸς διὰ τοῦ ἱεροῦ αἵματος τῶν μαρτύρων αὐτοῦ ἐστερέωσεν αὐτόν, αὐτὸς διὰ τῶν φιλοσόφων αὐτοῦ ὑπεραπελογήθη αὐτοῦ, αὐτὸς διὰ τῆς διαινεστάτης αὐτοῦ διανοίας ἀνέπτυξε καὶ τὰ δόγματα αὐτοῦ καθώρισε καὶ διετόπωσε, τὴν δὲ Δυτικὴν Εὐρώπην ἐκ τῆς παχυλῆς ἀμαθίας καὶ τοῦ ἐρεβώδους σκότους ἐξίγαγεν, ἑαυτὸν δὲ διετήρησεν ἐν τῇ ἐνότητι τῆς γλῶσσης καὶ τῆς πίστεως σώον καὶ ἀλώβητον ἐν τῇ ῥοῇ τῶν ἐν τρικυμίας καὶ λαίλαψι διαφόρουσάντων αἰώνων.

Τὸ θέμα ὑπερβαίνει ἀληθῶς τὰς ἀσθενεστάτας μου δυνάμεις, ἀλλ' ὅσον τὸ ἐπ' ἐμοὶ θὰ προσπαθίσω νὰ δώσω σκιαγραφίαν τινὰ αὐτοῦ καὶ παρακαλῶ θερμῶς, ὅπως μετὰ προσοχῆς παρακολουθήσαντές μοι, ἐπισικῶς καὶ εὐμενῶς κρίνητέ με.

Ἐπειδὴ ὁμως θὰ βαρύνω ἐπὶ τινὰς στιγμὰς τὰς ἀκοὰς ὑμῶν ζητῶ ἐκ τῶν προτέρων τὴν ὑμετέραν συγγνώμην.

Ἀναδιρῶντες τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, ἔνδοξα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τέκνα, οὐδὲν ἄλλο ἱστορικὸν γεγονός εὐρίσκομεν, τὸ ὁποῖον νὰ ἐπέδρασε τοσοῦτον σπουδαίως εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος, εἰς τὴν θρησκευτικὴν αὐτῆς μεταβολὴν καὶ βελτίωσιν, ὅσον ὁ Χριστιανισμός. Ἐν τῷ Χριστιανισμῷ λοιπὸν ἀποτελοῦνται τὴν ὑψίστην καὶ τελειοτάτην ἠθικὴν φιλοσοφίαν, πραγματοποιεῖται ὁ ὕψιστος ἠθικὸς καὶ θρησκευτικὸς προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου. Διὸ καὶ ἔπρεπε νὰ μεταδοθῆ συνωδὰ καὶ τῇ ἐντολῇ τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτοῦ (Ματ. κη. 19) εἰς πάντα τοῦ κόσμου τὰ ἔθνη, ἵνα μεταβάλῃ σὺν τῷ χρόνῳ προΐοντι καὶ ἀνακαινίσῃ θρησκευτικῶς, ἠθικῶς καὶ διανοητικῶς τὰ εἰς σχέσιν καὶ συνάφειαν πρὸν αὐτὸν ἐλθόντα καὶ ἀποδεξάμενα τὰ δόγματα αὐτοῦ καὶ τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν καὶ νὰ ἀφομοιώσῃ πρὸν ἑαυτὸν τὸ πνεῦμα αὐτῶν, ὡς ἡ ἐλαχίστη ἐκείνη ζύμη, ἣτις κατὰ τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ καὶ πρὸς ἑαυτὴν ἀφομοιοῖ μεταδιδούσα αὐτῷ τὰς ἑαυτῆς ιδιότητας (Δογ. Ζ. Ῥωσ. σελ. 15).

Ἀλλὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἔδει νὰ εὑρεθῆ ἔθνος, οὐχὶ ἄτομον, ἔχον τὴν ἰκανότητα, ἣν δύναμιν καὶ τὰ κατάλληλα μέσα, ὅπως ἐπιτελέσῃ τὸ μέγα τοῦτο καὶ θεῖον ὄντως ἔργον τῆς προπαρασκευῆς τῶν ἐθνῶν πρὸς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὡς τοιοῦτον δὲ ἐξελέξατο ἡ Θεία Πρόνοια

τὸ Ἑλληνικόν, ὅπερ εἶχε φθάσει εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως, τῆς ἐπιστήμης, τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς τέχνης, καὶ τὸ ὁποῖον κατὰ Θεῖαν πάντως βουλήν προητοίμασεν, ὡς ἄλλος Πρόδρομος Ἰωάννης, τὰς ὁδοὺς τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου διὰ τῶν μεγάλων αὐτοῦ φιλοσόφων καὶ ἰδίως τῶν Στωϊκῶν, ἀποδεχομένων τὴν περὶ σπερματικοῦ λόγου διδασκαλίαν, διὰ τοῦ Σακράτους εἰς χριστιανικὴν ἀρετὴν πρὸ Χριστοῦ ἐξυψωθέντος, διότι καὶ περὶ ἀνταποδόσεως τῶν κακῶν διδάσκει, ὅτι „οὐκ ἀντιδικεῖν δεῖ οὐτ' ἀντικακῶς ποιεῖν οὐδένα ἀνθρώπων, οὐδ' ἂν ὁποῦν πάσχη ὑπ' αὐτῶν“ (Πλατ. Κρητ. 49 β.) καὶ πρὸς τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Ἀλκιβιάδην εἶπεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ αἰτήτι παρὰ τῶν Θεῶν, ἕως οὐ κατέλθῃ τις ἀπ' οὐρανοῦ καὶ διδάξῃ ἡμᾶς πᾶς δεῖ πρὸς Θεοῦς καὶ πρὸς ἀνθρώπους διακεισθαι, ἡ ἡμέρα δὲ τῆς ἀποστολῆς τούτου οὐκ ἔστιν, εἴτε, μακρὰν (Ἀλκ. δευτ. XIII) καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ὡς Ἑλλῆν οἰοεὶ προφήτης λέγει „καθεύδοντες διατελοῖτε ἂν, εἰμὶ τίνα ἄλλον ὑμῖν ὁ Θεὸς ἐπιπέμψει κηδόμενος ὑμῶν“ (Ἀπολ. Σακρ.) διὰ τοῦ Πλάτωνος ἀμιλλομένου ὡς πρὸς τὸ ὕψος τῆς ἠθικῆς πρὸς τὸν ἑαυτοῦ διδάσκαλον καὶ προσεγγίσαντος κατὰ τὸν ἱερὸν Αὐγουστίνον τοσοῦτον τῷ χριστιανισμῷ διὰ τῆς μεγάλης καὶ διαυγεστάτης αὐτοῦ διανοίας, φωτισθείσης πάντως ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας, ὅσον οὐδεὶς ἄλλος τῆς ἀρχαιότητος φιλόσοφος, καθ' ὃν ἡ ὑ-

ψίστη ἠθικῇ ἐγκείται ἐν τῇ μεταγγίσει καὶ μεταρτυεύσει τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ἀραίου, τοῦ ἀληθοῦς εἰς τὸν παρόντα κόσμον, ἡτις ὄντως ἐπραγματοποιήθη καὶ τὴν ὑψίστην ὑπαρξίν ἔλαβεν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἐναθρωπήσαντος Σωτήρος Χριστοῦ, ἐν τῷ σταυρικῷ θανάτῳ, τοῦ ὁποίου ὁ μέγας οὗτος τῆς ἀνθρωπότητος ἠθικοφιλόσοφος προείδεν, οὕτως εἰπεῖν, τὴν πραγματοποίησιν τῆς ιδέας ἐνός δικαίου ὑψίστης καὶ τελειοτάτης ἀγιότητος καὶ ὡς "Ἑλλην Ἡσαίας προεφήτευσεν τὸν σταυρικὸν θάνατον τοῦ ὄντως δικαίου ὡδὲ πως „οὕτω διακείμενος ὁ δίκαιος μαστιγῶσεται, σπρωβλώσεται, δεδήσεται, ἐκκαυθήσεται τὰ ῥθαλμῶ, τελευτῶν πάντα κακὰ παθῶν, ἀνασχινδευθήσεται" (Πλατ. Πολ. β. 5).

Τις παραβάλλων τὴν περικοπὴν τοῦ θείου Πλάτωνος πρὸς τὴν περὶ τοῦ πάθους καὶ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ προφητείαν τοῦ μεγαλοφωνοτάτου τῶν προφητῶν Ἡσαίου (κεφ. 53) δὲν ἐκπλήσσεται τῇ ἀληθείᾳ βλέπων τὸ ὕψος εἰς ὃ ἦρθη ἡ ἑλληνικὴ διάνοια τέσσαρας πρὸ Χριστοῦ αἰῶνας:

Οὐ μόνον δὲ διὰ τῶν ἐν λόγῳ ἠθικοφιλοσόφων προπαρεσκευάσεν ἡ Θεία Πρόνοια τὰς ὁδοὺς τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελείου ἐν αὐτῷ πρῶτον τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει μετὰ τὸν Ἰσραήλ, ὅπερ ἀκοῦσαν τῆς φωνῆς τοῦ γλυκυτάτου Ἰησοῦ „Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοποιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς" (ματ. ια. 28) ἔδραμε σύσσημον

σχεδόν, ὅτε ὑπὸ τὸ βάρος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ζυγοῦ διετελεῖ, καὶ ἐτάχθη ὑπὸ τὴν ἱερὰν σημαίαν τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ, οὐτινος ὁ ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν εἶχε κομίση εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ἐν αἷς ἐνθουσιῶδῶς ἐγένετο δεκτὸς, τὰς ὑψίστας ἠθικὰς ἀληθείας περὶ ἀδελφικῆς πάντων ἀγάπης, ἰσότητος, ἐλευθερίας, μελλούσης ζωῆς καὶ ἀθανασίας ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ δι' ὅλης ἐκείνης τῆς ἱερᾶς χορείας τῶν ἡμετέρων σοφῶν προγόνων, οἵτινες κατὰ τὸν φιλόσοφον καὶ μάρτυρα Ἰουστίνον λαβόντες ἀκτίνας τινὰς τοῦ θείου λόγου, οὐ τὸ πλήρες φῶς ἀπεκαλύφθη διὰ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν Χριστοῦ, οὐ μόνον τὴν ἠθικὴν ἐξύμνησαν καὶ πᾶσαν συλλήβδην ἀρετὴν ἐργῶ καὶ λόγῳ ἐδίδαξαν, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ προσκαιροῦ τοῦ κόσμου τούτου οὕτως ἀπεφάνησαν „ἐπάμερον τί δέ τις; σκιάς ὄναρ ἀνθρώπος".

Τοῦτέστιν ἐφήμεροι ἡμεῖς, τί ἄρα εἴμεθα; τί δὲν εἴμεθα; σκιάς ὄναρ ἀνθρώπος! ὁ ὑψιπέτης καὶ κατανυκτικώτατος λυρικός ποιητὴς Πίνδαρος εἶπε ταῦτα, οὐτινος ὁ διαυγέστατος νοῦς ηὐτύχησε νὰ μεταρσιωθῇ ὑπεράνω τῶν γτίνων καὶ ρηαρτῶν καὶ νὰ προφητεύσῃ, οὕτως εἰπεῖν, καὶ περὶ τῆς ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ καταστάσεως τῶν ψυχῶν, τῶν τε ἀσεβῶν καὶ τῶν εὐσεβῶν, ἐξ ὧν τῶν μὲν περιπίπτανται κάτωθεν τοῦ οὐρανοῦ ταλαιπωρούμενα ὑπὸ φοβερῶν ἀλγηδόνων καὶ ἀνατορεῦκτων κακῶν, τῶν δὲ κατοικοῦσιν ἐν τῷ οὐρανῷ ὑμνολογοῦσαι καὶ δοξολο-

γοῦσαι τὸν μέγαν Μάκαρα, τούτέστι τὸν δημιουργὸν τοῦ παντός.

«Ὑγαί δ' ἄσεβέων ἑπουράνιοι
Γαίᾳ πατάνται ἐν ἄλγεσι φονίαις
Ἰπὸ ζεύγλαις ἀφρότοις κακῶν
Εὐσεβέων δ' ἑπουράνιοι νάοισαι
Μολπαῖς μάκαρα μέγαν αἰδοῦντ' ἐν ἕμνοις».

Αἱ προπαρασκευαστικαὶ διὰ τὸν Χριστιανισμόν ιδέαι αὐταί, ἡ θεία ἡμῶν γλῶσσα, ἣτις ἔμελλε νὰ καταστή τὸ ἄμεσον ὄργανον δι' οὗ μετ' οὗ πολὺ θὰ ἀπεκαλύπτοντο τῷ κόσμῳ καὶ θὰ διεδίδοντο ἀνὰ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν αἱ θείαι τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀλήθειαι καὶ ὁ ἑλληνικὸς ἐν γένει πολιτισμὸς, ἔπρεπε νὰ διαδοθῶσι καὶ εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας, ἐν αἷς ἔμελλε κυρίως νὰ τελεσιουργηθῇ τὸ μέγα τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας μυστήριον, ἵνα εὐκολωτέρα καὶ ταχυτέρα καταστή ἡ διάδοσις καὶ παραδοχὴ τοῦ θείου κηρύγματος ἐν τῇ ἐνότητι τῆς θείας καὶ εὐγενεστάτης ἡμῶν γλώσσης καὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Τούτου δὲ ἀπόστολος καὶ κήρυξ ἐγένετο κατὰ τὰς προαιωνίους βουλὰς τοῦ Θεοῦ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, ὅστις ἐκ τῆς λιπαρᾶς μελέτης τῶν ποιημάτων τοῦ θείου Ὁμήρου εἶχε λάβῃ ἑλληνοπρεπεστάτην ἀνατροφὴν καὶ παιδείαν καὶ ὡς τοιοῦτος κατάρθωσεν ἐντὸς βραχυτάτου σχετικῶς χρονικοῦ διαστήματος νὰ καθυποτάξῃ ὑπὸ τὸ μοναρχικὸν αὐτοῦ σκῆστρον ὅλην τὴν μεταξὺ τῶν ὀρέων τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν ποταμῶν

τῆς Ἰνδικῆς χώραν, τὴν περιλαμβάνουσαν λαοὺς ἔχοντας ἦθη, ἔθιμα, ἀνάπτυξιν, δόξας, φρονήματα διάφορα καὶ ἀλλήλοις ἀντιμαχόμενα. Εἰς πάντα δὲ τοὺς λαοὺς τούτους δὲν προσηνέχθη δεσποτικῶς, ἀλλὰ προσηνῶς καὶ εὐπροσηγόρας μεριμνήσας πρὸ παντὸς περὶ τῆς ἀναπτύξεως πάντων τῶν λαῶν τούτων, τῆς ἐξημερώσεως καὶ τοῦ ἐκπολιτισμοῦ αὐτῶν, ἃν καὶ ἐπέτυχεν ὁ μεγαλεπήβολος καὶ μεγαλουργὸς οὗτος ἰδρυτῆς τοῦ ἀπεράντου τούτου κράτους διὰ τῶν ἐπιγαμιῶν, τῶν μικτῶν πανηγύρεων καὶ τοῦ μικτοῦ στρατοῦ καὶ ἰδίως διὰ τῶν ἡμετέρων γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν, διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἃν ἡ ἐκμάθησις ἐξηκολούθησεν οὐ μόνον ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, οἵτινες καὶ κατάρθωσαν τὴν πραγματοποιήσιν τοῦ σχεδίου αὐτοῦ, ὅπερ ἦν ἡ ἐνότης κυρίως τῶν λαῶν τούτων ἐπὶ μιᾶς κοινῆς βάσεως, τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἣτις ἐπετέλεσε τὴν ἐξωτερικὴν ἐνότητα τῶν διαφόρων τούτων λαῶν, ἣτοι τὴν πολιτικὴν, ἀπορρόφίσασα πολιτικῶς ὅλον τὸν τότε γνωστὸν κόσμον, ἐκαλλιεργήθησαν τὰ ἡμέτερα γράμματα καὶ μάλιστα μετὰ περισσοτέρου καὶ θερματέρου ζήλου, ὥστε ὅτε ἡ Ῥώμη κατέκτησε σὺν παντὶ τὸν τότε γνωστὸν κόσμον ἀντικατεκτήθη αὐτὴ ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἑλληνικοῦ, ὡς αὐτὸς οὗτος ὁ Ῥωμαῖος ποιητῆς

Ὁράτιος ἐν εἰλικρινείᾳ ἐκφρασθεὶς παρεδέξατο εἰπὼν „ἡ Ἑλλάς κατακτηθεῖσα, ἀντικατέκτησε τοὺς ἀγρίους αὐτῆς νικητὰς, καὶ εἰσήγαγεν εἰς τὸ βάρβαρον λάτιον τὰς τέχνας“ καὶ ἀλλαχοῦ ὁ αὐτὸς ποιητὴς ἀναφωνεῖ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ποιητὰς „ὕμεις τὰ ἑλληνικὰ πρότυπα νύκτωρ ἐν χερσὶν ἔχετε καὶ μεθ' ἡμέραν“.

Οἱ πλείστοι δὲ καὶ ἐν τοῖς γράμμασι κορυφαῖοι λατίνοι συγγραφεῖς, οἷον Βιργίλιος, Ὁράτιος, Ὀβίδιος, Κικέρων καὶ ἄλλοι πολλοὶ εἰς τὴν μητρικὴν ἡμῶν γλῶσσαν ἔγραψαν διάφορα ὑπομνήματα ὡς αἰώνιον πρότυπον ἔχοντες τὰ προϊόντα τῆς διαυγεστάτης διανοίας τῶν ἡμετέρων σοφῶν προγόνων, ἅτινα καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἀποθαυμάζονται καὶ ὡς τὰ μόνα ἀνεπέρβλητα καὶ ἀπαράμιλλα ἀριστουργήματα, ἅτινα ἅπασι καὶ δι' αἰῶνα τὸν ἅπαντα παρήγαγεν ἀνθρώπινος νοῦς, θεωροῦνται, ὑπὸ ὅλων τῶν σοφῶν τῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητος. „Ἡ πανίσχυρος καὶ πλουσιωτάτη Ῥώμη ἐσχύνθη διὰ τὸ κενὸν τῆς φιλολογίας αὐτῆς, λέγει ὁ Αἰμίλιος Νονότιος, καὶ ἐρρίφθη ταπεινὴ καὶ εὐπειθὴς εἰς τοὺς πόδας τῆς δούλης αὐτῆς Ἑλλάδος, ἀναγνωρίζουσα ὅτι ἡ ἰδυπαθὴς αὕτη Σειρῆν εἶχε δύναμιν, καθ' ἣς οὐδὲν ἠδύναντο αἱ Ῥωμαῖκαὶ λεγεῶνες“ (ἐκθ. Μ. τοῦ Γέν. σχολῆς Κωνσταντ. 1870 σελ. 100).

Ἐν γένει δὲ ἡ μητρικὴ ἡμῶν γλῶσσα εἶχε κατισχύση ἐπὶ τοσοῦτον ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ

κράτει, ὥστε ἐθεωρεῖτο ἀπαραίτητον μέρος τῆς ἐλευθέρως ἀνατροφῆς, ἐφ' ᾧ καὶ οἱ ὀρεγόμενοι ὑψηλοτέρας παιδείας ἤρχοντο εἰς τὴν προσφιλεστάτην αὐτοῖς Ἑλλάδα ἐν ἀποτελοῦσαν ἀπ' ἄκρου ἕως ἄκρου κοινὸν καὶ παγκόσμιον σχολεῖον, οὗ τὸ κέντρον ὑπῆρχεν ἐν ταῖς κλειναῖς μας Ἀθήναις, ὅπως ἐκ τῶν ἀνεξαντλήτων πηγῶν τῆς διανοίας καὶ σοφίας τῶν σοφῶν ἡμῶν προγόνων καὶ πάσης ἀνθρωπίνης γνώσεως ἀκενώτων θησαυρῶν ἀντλήσωσι τὰ ἀείζωα νάματα καὶ μεταγγίσωσιν αὐτὰ εἰς τὸν νοῦν, τὴν καρδίαν καὶ τὰς φλέβας αὐτῶν· οὕτω δὲ ἡ ἐλευθέρη Ῥώμη κατεκλύζετο πανταχόθεν ὑπὸ τῆς δουλωθείσης Ἑλλάδος, καθόσον εἰς αὐτὴν εἰσῆχθησαν ἡμέτεροι διδάσκαλοι, ῥήτορες, φιλόσοφοι, παιδαγωγοὶ καὶ παντὸς εἴδους ἐπιστήμονες καὶ τεχνῖται ἀπαράμιλλοι, ἀπ' ἣς ἐποχῆς εἰς αὐτὴν εἰσῆχθη ἡ ἡμετέρα παιδεία καὶ γλῶσσα, ἣν ἐξ' ἴσου ἀμίλῃ ὁ ἀριστοκράτης ὡς καὶ ὁ ἀγρότης, ὁ πλούσιος ὡς καὶ ὁ πέννης, ὁ ἐλεύθερος ὡς καὶ ὁ δούλος καὶ τὴν ὁποῖαν εἶχον ἀναγνωρίση ὡς γλῶσσαν ἐπίσημον τοῦ κράτους καὶ αὐτὰ αἱ ἐπίσημοι κυβερνήσεις τῆς Ῥώμης, αὐτὴν δὲ μετεχειρίζοντο καὶ ἐν τοῖς ὑψηλοῖς λεγομένοις κύκλοις, αὐτὴν καὶ αὐτοὶ οἱ εὐπατρίδαι Ῥωμαῖοι προὔτιμων καὶ ἐξεμάνθανον ἀντὶ νὰ ἐπιβάλλωσι τὴν ἑαυτῶν εἰς τοὺς κατακτηθέντας, διότι εἶχον τὴν ἐνδόμυχον καὶ εἰλικρινῆ συναίσθησιν καὶ τὴν αὐτοπεποίθησιν, ὅτι ἡ ἑαυτῶν δὲν

εἶχε τὰς ἀρετὰς ἐκεῖνας, αἵτινες ἀπαιτοῦντο πρὸς παράστασιν τοῦ ὑποκειμένου αὐτῶν, ὡς ἡ ἡμετέρα, ἥτις εἶναι ἡ μόνη, ἦν ποτε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα πρὸς τοῦτο παρήγαγε καὶ ἐμόρφωσε. Διὰ τῆς ἡμετέρας γλώσσης, κύριοι, διενηργεῖτο ἡ ἐμπορία καὶ αἱ συναλλαγαὶ πανταχοῦ τοῦ ἀχανοῦς Ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ ὑπὸ πάντων καὶ ὑπ' αὐτῶν ἔτι τῶν ἰουδαίων μέχρι τῆς καταστροφῆς τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Παλαιστίνῃ, ἥτις κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶχεν ἐξελληνισθῆ.

Ταῦτα, φίλοι ἀκροαταί, οὐδὲν ἄλλο ἀποδεικνύουσιν, εἰμὶ τὸν ὑπὸ τῆς Θεῆας Προνοίας ἐμφυτευθέντα ζέοντα ἔρωτα καὶ τὴν ἐνθερμον ἀγάπην, τὴν ἀκράτητον ὀρμὴν καὶ τὴν φλέγουσαν σπουδὴν ἐν τοῖς στέρνοις πάντων τῶν λαῶν, πάσης ἐποχῆς, παντὸς τόπου, πάσης ἡλικίας, παντὸς γένους, πάσης φυλῆς πρὸς τὰ ἡμέτερα γράμματα, τὰ μόνα δυνάμενα νὰ ἐξυψώσασιν τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου μέχρι τοῦ θρόνου τοῦ μεγάλου Θεοῦ, αὐτεξούσιον καὶ ἐλεύθερον αὐτὸν ποιήσαντος, καὶ νὰ ἐκπολιτίσασιν καὶ ἐξημερώσασιν καὶ ἐξανθρωπήσασιν τοὺς λαοὺς καὶ τὰ ἔθνη καὶ καταστήσασιν αὐτὰ δεκτικὰ τῆς μετ' οὐ πολὺ μελλούσης ν' ἀποκαλυφθῆ Θεῆας τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ θρησκείας, πρὸς διδαχὴν καὶ διάδοσιν τῆς ὁποίας, ἀφ' οὗ παρεσκευάσθη τὸ ἔδαφος οὕτω καλῶς, τῇ Θεῆα πάντως ἐπινεύσει, κατήλθεν ἐπὶ τῆς Γῆς ὁ θεάνθρωπος, ὅστις ἐν νομίμῳ

ἡλικία γενόμενος ἀνέλαβε τὸ θεῖον αὐτοῦ κίβημα, τὸ ὁποῖον βεβαίως εἰς ἀνθρώπους ἀπευθυνόμενον ἔμελλε νὰ διδάσκηται ἐν τινὶ ἀνθρωπίνῃ γλώσσῃ· ὡς τοιαύτη δὲ εἶχε πρὸ πολλοῦ ἐκλεγῆ ἡ ἡμετέρα, ἥτις, ὡς εἶδομεν, διεδόθη κατὰ τὰς προαιωνίους βουλὰς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν διὰ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου εἰς τὸν τότε γνωστὸν κόσμον ἅπαντα καὶ εἰς τὴν ὁποίαν αὐτοὶ οἱ ἀποστολοὶ καὶ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ ἐδίδασκον τὰς θεῖας τοῦ Σωτῆρος ἀληθείας καὶ εἰς αὐτὴν κατ' ἐμπνευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐγραψαν τὴν ἀνακαινίσασαν τὴν ἀνθρωπότητα διδασκαλίαν τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ πάσαν. Ἀλλὰ ὁ προπαρασκευάσας τὸ ἔδαφος λαὸς καλεῖται καὶ πάλιν κατὰ τὰς ἀνεξιχνυάστους βουλὰς τοῦ Θεοῦ „τοῦ προορίσαντος τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος καὶ εἰς ἄλλα μείζονα ὑπουργήματα καὶ ἐτοιμάσαντος αὐτῷ ἄλλην λαμπροτέραν τῆς προτέρας δόξαν“ ὅπως συνεχίσῃ τὸ ἔργον τῶν ἀποστόλων καὶ κηρύξῃ τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καθόσον αὐτὸς ἐδίδαξε τὰς ἐπιστήμας, αὐτὸς τὰς τέχνας, αὐτὸς ἀνειρέυθη τὴν ἰσοπολιτείαν, αὐτὸς ἐπεδίωξε τὴν παγκόσμιον ἐνότητα, αὐτὸς ἐδίδαξε „τί τὸ καλόν, τί τὸ αἰσχρόν, τί τὸ δίκαιον, τί τὸ ἀδίκον· τί τὸ συλλήβδην αἰρετόν, τί φευκτόν· πῶς θεοῖς, πῶς γονεῦσι, πῶς πρεσβυτέροις, πῶς νόμοις, πῶς ἄλλοτρισι, πῶς ἄρχουσι, πῶς φίλοις, πῶς γυναιξί, πῶς τέκνοις, πῶς οἰκέταις χρηστέον ἐστίν· ὅτι δεῖ θεοὺς μὲν σέβεσθαι,

γονέας δὲ τιμᾶν, πρεσβυτέρους αἰδεῖσθαι, νόμοις πειθαρχεῖν, ἄρχουσιν ὑπέκειναι, φίλους ἀγαπᾶν, πρὸς γυναῖκας σωφρονεῖν, τέκνων στερκτικὸς εἶναι, δούλους μὴ περιωβρίζειν· τὸ δὲ μέγιστον, μητ' ἐν ταῖς εὐπραγίαις περιχαρεῖς, μητ' ἐν ταῖς συμφοραῖς περιλύπους ὑπάρχειν, μητ' ἐν ταῖς ἡδοναῖς ἐκλύτους εἶναι, μητ' ὀργαῖς ἐκπαθεῖς καὶ θηριώδεις“ (Πλουτ. παιδ. ἀγωγ. κεφ. ι'), ἅτινα μικρὸν ἢ ἤκιστα διαφέρουσι τῶν διδασμάτων τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου πρὸς τοῖς ἄλλοις διδάσκοντος τὴν πρὸς πάντας ἀδελφικὴν ἀγάπην, τὴν ἰσότητα, τὴν ἐλευθερίαν. Ἐλθέ λοιπόν, λαὸς τοῦ Θεοῦ περιούσιε, ἐλθέ, ἵνα παρ' αὐτοῦ τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ ἐνωτισθῆς τὸν κληρὸν, ὃν καὶ πάλιν ἀνέθηκέ σοι ἡ Θεῖα Πρόνοια. „Ἦσαν δὲ πινες Ἕλληγες ἐκ τῶν ἀναβαινόντων ἵνα προσκυνήσωσιν ἐν τῇ ἑορτῇ· οὗτοι οὖν προσήλθον Φίλιππον τῷ ἀπὸ Βηθσαῖδα τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἰδῶτων αὐτὸν λέγοντες, Κύριε, θέλομεν τὸν Ἰησοῦν ἰδεῖν. Ἐρχεται Φίλιππος καὶ λέγει τῷ Ἀνδρέᾳ καὶ πάλιν Ἀνδρέας καὶ Φίλιππος λέγουσι τῷ Ἰησοῦ· ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπεκρίνατο αὐτοῖς λέγων, „ἐλήλυθεν ἡ ὥρα ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου“ (Ἰωάν. ιβ' 20-23). Ἀκούσαντες ταῦτα οἱ Ἕλληγες ἐχάρησαν χαρὰν μεγάλην, χαρὰν ἀνεκλάλητον, διότι ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῖς διείδον τὴν ὑψίστην τιμὴν, ἣτις ἀνέμενεν αὐτούς, κήρυκας τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου γενησομένους, ὡς ἐγένοντο καὶ τοῦ ἑαυτῶν

πολιτισμοῦ καὶ τῆς γλώσσης, καὶ μετ' εὐφροσύνης ἀληθῶς ἀπεριγράφτου καὶ ἀγαλλιᾶσεως ἀφρήτου ἀνέλαβον, ὅπως καὶ πάλιν τὰς βουλὰς τῆς Θεῖας Προνοίας ἐξυπηρετήσωσι καὶ τὴν ἀνθρωπότητα διὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωτῆρος ἀναπλάσωσιν· ἐφ' ᾧ καὶ ἀπεκδυθέντες εἰς τὸν ἀγῶνα τὸν μέγαν καὶ ἐνδοξον περιεβλήθησαν ὡς πανοπλίαν ἀρραγῆ τὴν ὑπὸ τῶν συγραμμάτων τῶν θείων ἀποστόλων καθαγιασθεῖσαν ἡμετέραν γλῶσσαν, δι' ἣς διέδωκαν τὴν οἰκουμένην διαδραμόντες τὰς ὑψηλὰς καὶ σωτηριώδεις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀληθείας, αἵτινες ἐνθουσιωδῶς ἐγένοντο ἀσπασταὶ ὑφ' ὄλων τῶν λαῶν, τῶν ὑπὸ τὸ Ῥωμαϊκὸν σκῆπτρον καὶ τὸν δεσπότην αἰτὸν διατελούντων.

Ἀλλὰ ἡ κυρίαρχος Ῥώμη ἐν τῇ πονηρίᾳ αὐτῆς διαγνοῦσα τὸν μέλλοντα προορισμὸν τῆς ἡμετέρας φυλῆς εἰς ἀμοιβαίαν συμμαχίαν μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐλθούσης, ἤγειρε τρομεροὺς καὶ ἀμοιβάτους διωγμοὺς κατὰ τῆς Χριστιανικῆς πίστεως, διαρκέσαντας τρεῖς ὅλους αἰῶνας, καθ' οὓς ὑπεραπελογήθησαν αὐτοῦ καὶ τῶν ἀδίκως καταδιωκομένων χριστιανῶν οἱ ἡμέτεροι ἀπολογηταὶ Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς, ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Τατιανὸς, ὁ Ἀθηναγόρας, ὁ Ἀντιοχείας Φιλόθεος, ὁ Λουγδούνων Εἰρηναῖος, ὁ Ῥώμης Ἰππόλυτος, Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὁ μέγας καὶ Χαλκέντερος Ὠριγένης καὶ πλείστοι ἄλλοι. Ἐκ τῶν

διωγμῶν τούτων ἐξῆλθε νικηφόρος ὁ Χριστιανισμὸς ὡς ἔχων θεϊαν ἐν ἑαυτῷ τὴν δύναμιν καὶ διότι γενναίως οἱ ἡμέτεροι ἅγιοι μάρτυρες ἀνθίσταντο εἰς πάσας τὰς βασάνους καὶ τοὺς αἰκισμοὺς θυσιάζοντες εὐχαρίστως καὶ μετὰ μεγίστης προθυμίας καὶ χαρᾶς καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν αὐτῶν ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν Σωτῆρα ἀκραδάντου πίστεως. Τὴν νίκην ταύτην τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ τοῦ ἐθνισμοῦ ἢ μᾶλλον τοῦ Ῥωμαϊσμοῦ οὐχὶ ἀνευ φόβου εἶδεν ἡ Ῥώμη καὶ τούτου ἔνεκα ἐπεζήτησε συνθήκην, ἣν καὶ συνήψεν ἡ καθολικὴ ὀρθόδοξος ἐκκλησία παραχωρήσασα ἐπὶ στιγμὴν τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν εἰς τὸν Ῥωμαῖον Κωνσταντῖνον, ἀσπασάμενον καὶ προστατεύσαντα τὸν Χριστιανισμὸν καὶ μετενεγκόντα χάριν μείζονος ἀσφαλείας τὸν θρόνον αὐτοῦ εἰς τὸ ἐνδοξον Βυζάντιον, δι' ἑαυτὴν δὲ κρατήσασα τὴν πνευματικὴν ἀρχὴν, δι' ἧς ἐν τῇ διορατικότητι αὐτῆς, εἶχε σχηματίσει τὴν ἀκλόνητον πεποίθησιν ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ προϊόντι θά κατισχυε καὶ θά ἀνέκτα καὶ τὴν πρὸς καιρὸν παραχωρηθεῖσαν πολιτικὴν ἐξουσίαν, ὡς καὶ ἐγένετο.

Μετὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης μεταξὺ τῶν δύο ἰσχυρῶν ἀντιπάλων, τοῦ τε Λατινισμοῦ δηλονότι καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁ ἕτερος τούτων, ὁ Ἑλληνισμὸς, ὁ κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον ἀείποτε σοφίαν ζητῶν, ἐπέγραψεν ἐν τῇ ἀναπετασθείσῃ

σημαίᾳ τῶν ἐνδόξων πνευματικῶν ἀγώνων, οὗς ἀνέλαβε καὶ τῇ δυνάμει τοῦ ἐσταυρωμένου Ἰησοῦ εἰς αἴσιον πέρας ἔφερε, τὸ λόγιον τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Ἰησοῦ Χριστοῦ „ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς, ὅτι ὑμεῖς δοκεῖτε ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰώνιον ἔχειν“ (Ἰωαν. ε. 39) καὶ ἔκτοτε ἀκάθεκτος ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐλευθέραν ἐρευναν τοῦ ἀκενώτου πλούτου τῆς θείας τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ διδασκαλίας.

Εἰς τοὺς πνευματικοὺς τούτους ἀγῶνας, ἀρξασμένους ἀπὸ τοῦ τρίτου καὶ τετάρτου μ. χ. αἰῶνος καὶ διήκοντάς μέχρι τοῦ ὀγδόου καὶ ἐνάτου ἔλαβον μέρος τὰ ἐξοχώτατα πνεύματα τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ, ἅπανα ἐλάμπρυναν καὶ ἐκλείσαν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ὅπερ ἀπ' ἐνὸς μὲν ἐγκωχάται ἐπιδεικνύον τοὺς ἀθανάτους ἐκείνους προγόνους τῆς θύραθεν σοφίας· οἷον τοὺς Σακράτας, τοὺς Πλάτωνα, τοὺς Ἀριστοτέλεις, τοὺς Δημοσθένεις, τοὺς Ἰσοκράτας, τοὺς Ὀμήρους, τοὺς Σοφοκλεῖς, τοὺς Εὐριπίδας καὶ τὸ λοιπὸν σμήνος τῶν ἀρχαίων σοφῶν προγόνων, ἀπ' ἑτέρου δὲ τοὺς φαστῆρας καὶ διδασκάλους τῆς ἔσω σοφίας, τοὺς κλείσαντας καὶ δοξάσαντας τὴν ἱστορίαν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους τὴν μετὰ Χριστὸν· οἷον τοὺς Ἀθανασίους, τοὺς Βασιλείους, τοὺς Γρηγορίου, τοὺς Χρυσόστομους, τοὺς Κυρίλλους, τοὺς Θεοδωρήτους, τοὺς Δαμασκηνούς, τοὺς Στουδίτας, τοὺς Φωτίους, τοὺς

Κηρουλαρίους, τοὺς Γεναδίους, τοὺς Γερμανοὺς, τοὺς Μάρκουζ καὶ τὸν λοιπὸν ἑκείνον θίασον τῶν θεοφόρων πατέρων, οἵτινες μετὰ τὴν ἐλευθέραν ἔρευναν καὶ ἐξάντλησιν τῶν συζητουμένων δογμάτων καὶ λοιπῶν θεμάτων εἰς οἰκουμενικὰς συνόδους κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς ἀποστολικῆς συνόδου συνερχόμενοι ἐν ἑλληνικαῖς πόλεσιν „ἐναύλους ἐχούσαις ἐπὶ τὰς θεσπεσίους φωνὰς τῶν ἀπανταχόθεν ἐκεῖ συνελθόντων ἱερῶν ἡμῶν πατέρων καὶ διδασκάλων, οἵτινες μετὰ πάσης τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τοὺς μὲν εἰσπηδήσαντας βαρεῖς λύκους ἀπήλασαν, τὰ δὲ ὀρθὰ δόγματα πολεμούμενα ἔσωσαν, καὶ τὴν τῆς ὀρθοδόξιας στήλην ὡς θρίαμβον ἱερὸν ἐν μέσῳ τῆς ἐκκλησίας ἐπηξάν“ (Διον. Κλεοπ. λογ. εἰσαγ. εἰς τὴν δογ. θεολ. εὐαγ. Κίρυξ ἔτος Α' σελ. 40. Ἀθην. 1857), εἰς οἰκουμενικὰς, λέγω, συνόδους συνερχόμενοι οἱ Ἕλληνες πατέρες καὶ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι θεσπίζοντες, σαφῶς καὶ ὠρισμένως διατυποῦντες, φιλοσοφικῶς ἀναπτύσσοντες καὶ ἐπιστημονικῶς καθορίζοντες τὰ δόγματα τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν πίστεως, ἅτινα εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐγράφοντο καὶ εἰς ὅλον τὸν χριστιανικὸν κόσμον ἐκοινοποιοῦντο, ἀπεμάκρυνον τῆς ποιμνῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ ὡς σεσιπτότα μέλη ἀπέκοπτον τοὺς αἰρετικούς, ἵνα μὴ καὶ τὸ λοιπὸν τῆς ἐκκλησίας σῶμα λυμαινῶνται καὶ καταστρέφωσι „πρὸ πάντων δὲ ἀνέ-

πτυξαν καὶ διετύπωσαν οἱ Ἕλληνες πατέρες τῆς ἐκκλησίας τὰ φιλοσοφικώτατα τῶν δογμάτων τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὸ περὶ Τριάδος ἐν μονάδι καὶ τὸ περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ λόγου δόγμα.

Ἐν τῇ ἀναπτύξει καὶ διατυπώσει τῶν δογμάτων, τὸ φιλοσοφικὸν πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων πατέρων ἔδειξε τὴν αὐτὴν βαθύνοιαν, ὀξύνοιαν καὶ λεπτότητα τῆς διανοίας, ἣν παρατηροῦμεν καὶ ἐν τῇ πρὸ Χριστοῦ Ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ, ἄνεκαινίσθησαν δὲ καὶ διεσαφηνίσθησαν ἐν ἄλλῃ μορφῇ ἅπαντα τὰ φιλοσοφικὰ ζητήματα, περὶ ἃ ἰσχυροῦντο καὶ οἱ πρὸ Χριστοῦ Ἕλληνες φιλόσοφοι, τινὰ δὲ φιλοσοφικὰ ζητήματα, ἅτινα ἢ ἀρχαία Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἔθιξε μὲν, δὲν ἠδυνήθη ὁμως νὰ λύσῃ, ἔλυσεν ἡ φιλοσοφία τῶν Ἑλλήνων πατέρων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας“ (Συστ. Δογ. Θεολ. σεβ. καθηγ. κ. Ζ. Ρώση τομ. Α' σελ. 20 Ἀθην. 1903).

Σὺν τῷ χρόνῳ δὲ προϊόντι καὶ αὐτὸ τὸ Ἀνατολικὸν Ῥωμαϊκὸν κράτος ἀπερρόφηθη καὶ τελέως κατεπόθη ὑπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐν ᾧ κατὰ θεῖαν πάντως βουλήν διεφυλάχθησαν ἀκέραιοι καὶ ἀλώβητοι αἱ ἀρχαία πατρικαὶ παραδόσεις, αἵτινες καὶ παρεδόθησαν ὑστερον ἐν τῇ ἐνδόξῳ τοῦ Ἑλληνισμοῦ πύσει πρὸς διαρύλαξιν καὶ διάδοσιν ἀπὸ τοῦ ἐπαπειλοῦντος αὐτὰς ὀλέθρου μέχρι τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, κα-

θόσον οὐκ ἦν δυνατόν κρατεῖσθαι τὸ ἀνεσπερον καὶ θεσπέσιον φῶς ὑπὸ τοῦ ζοφώδους καὶ ἐρεβώδους σκότους καὶ τὸ πνεῦμα ὑπὸ τῆς ὕλης, παρεδόθησαν, λέγω, αἱ πατρικαὶ παραδόσεις τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ, ἀφ' ἧς ἀνέμενε τὰ τροφεῖα ὁ Ἑλληνισμὸς ἀντὶ πασῶν τῶν ἐργασιῶν, ἃν ἀπ' αὐτοῦ ἔτυχεν, ἀντὶ τῆς ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας κρατήσεως καὶ ἀπάσεως τοῦ Ἀσιατικοῦ σκοτεινοῦ καὶ πᾶν τὸ προστυχὸν παρασύροντος καὶ καταστρέφοντος χειμάρου, ἀντὶ τῆς πνευματικῆς αὐτῆς ἀναπτύξεως, τῆς ἐξημερώσεως, τοῦ ἐκπολιτισμοῦ, ἀλλ' ἀτυχῶς ἐκάφευσε καὶ ἀγνωμοσύνην τοῦ χειρίστου εἶδους ἐπεδείξατο ἡ ἀρχαία Ῥώμη.

Ἐγκαταλείψασαι δὲ βραδύτερον αἱ Ἑλληνικαὶ Μοῦσαι τὸ πάτριον ἔδαφος μετέβησαν εἰς τὴν ξένην, ἐνθα διὰ τῶν ἡμετέραν φυγάδων ἐπεφοίτων καὶ ἐκάλλυνον καὶ ἐκόσμουσαν τὰ νεοπαγῆ αὐτῆς πανεπιστήμια εἰς τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν καὶ ἐξημέρωσιν καὶ ἐξανθρώπησιν καὶ τὸν ἐκπολιτισμὸν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης τὰ μέγιστα συντελέσασαι „ἐν Ἑλλάδι, λέγει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὁ ἄλλοτε ὑπουργὸς τῆς παιδείας ἐν Γαλλίᾳ Β. Δουρουή, ἐν τῇ Ἑλλάδι πρῶτον ἐμφανίζεται ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ ἀναπτύξει τῆς φύσεως αὐτοῦ, ἐν τῇ Ἑλλάδι ἦναψεν ἡ λυχνία, ἡ ἐπὶ τὴν Εὐρώπην φατίζουσα, ἦν αὐθις ἡ Εὐρώπη ἀπὸ τριῶν ἰδῆ αἰῶνων

μεταφέρει εἰς τὸν νέον κόσμον καὶ εἰς τὴν ἀνευρεθείσαν γραίαν Ἀνατολήν... ἐν δὲ τῇ πολιτικῇ ἡ Ἑλλάς ὑπῆρξε τὸ μέγα παιδευτήριον τοῦ κόσμου... ἐν δὲ τῇ φιλοσοφίᾳ ἡ Ἑλλάς παρέσχεεν εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα πᾶσαν πρὸς ἀνάπτυξιν ἐλευθερίαν... ἐν δὲ ταῖς ἐπιστήμαις κατεμέτρησαν τὴν Γῆν καὶ τοὺς ἀστέρας ἠρίθμησαν, ἐπενόησαν τὰ καθαρὰ μαθηματικά καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν πρόοδον τῆς γεωμετρίας καὶ τῆς μηχανικῆς καὶ εἰς τὴν σύστασιν τῆς γεωλογίας, βοτανικῆς, ἰατρικῆς καὶ ὑγιεινῆς... ἐν δὲ τοῖς γράμμασι ποῖα φαινὴ λάμψις! πόσα εἶδη δημιουργηθέντα καὶ μέχρι τελειότητος προαχθέντα! ἐποποιία, ἐλεγεία, ψδῆ, τραγωδία, κωμῳδία, ἱστορία, ῥητορεία ἡ ἀπὸ τοῦ βήματος καὶ ἡ δικανικὴ! ποῖον δὲ κράτος μόνιμον καὶ διαρκές! Ἡ Εὐρώπη ἐξ' οὗ ἤρξατο τοῦ διανοητικοῦ βίου, πάντα τὸν ζωοποιὸν χυμὸν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς ἀρύεται πηγῆς. Χθιζὰ καὶ πρῶϊζα τὰ τῶν Γερμανικῶν ἐθνῶν γράμματα πλὴν τοῦ Σεξσπέρου καὶ Μίλτωνος, μηδὲ τούτων πᾶν ἀρχαίων ὄντων, πλὴν τοῦ Γαίθου, Ἑλληνοσ ἐστὶν ὅτε καὶ τοῦ Σχιλλέρου, ὅς οὐκ αἰεὶ Γερμανός.

Τὰ Σλαβικὰ γράμματά εἰσιν ἐν τῇ γίγνεσθαι τὰ τῆς Βορείου Εὐρώπης οὐδεμιᾶς ἀξία ἰδίας προσοχῆς, τὰ δὲ τῆς Νοτίου διετυπώθησαν κατὰ τοὺς κλασικοὺς λεγομένους συγγραφεῖς τῶν δὲ συγγραφέων τούτων οἱ πλεῖστοι τὴν γλῶσσαν ὁμιλοῦσι τοῦ

Ὁμίρου. Ἀλλὰ καὶ οἱ διασημότεροι τῶν Ῥωμαίων μαθηταὶ τῶν Ἑλλήνων.

Αἱ λατινικαὶ μούσαι εἰσιν ὄντως θυγατέρες τοῦ Ἑλληνος Διὸς καὶ ἀδελφαὶ τοῦ Δελφινίου Ἀπόλλωνος· ὥστε κατὰ ταῦτα, πάντα τὰ λαϊκὰ γράμματα πηγάζουσιν ἐκ τῆς Ἑλλάδος, ὡς τὰ ἱερά ἐκ τῆς Παλαιστίνης· ἐκ τούτων τῶν δύο χωρῶν ἀπορρέουσιν οἱ δύο μεγάλοι ποταμοί, οἱ τὴν βάρβαρον ἀρδεύσαντες Εὐρώπην καὶ καταστήσαντες αὐτὴν γόνιμον. Ἐν δὲ ταῖς τέχναις καὶ τι πλεόν καταώρθωσαν οἱ Ἕλληνες, τό σιγμαῖον καὶ ἐφήμερον κάλος μόνιμον αἰωνίως καὶ συμπαγῆς ἐν τῷ χαλκῷ καὶ μαρμάρῳ δημιουργήσαντες... Ἀπὸ Λονδίνου δὲ μέχρι Βιέννης καὶ ἀπὸ Πετροπόλεως μέχρι Μαδρίτης τίς ἀρχιτεκτονική, ἣτις οὐκ ἐκ τῆς Ὀλυμπίας καὶ τοῦ Παρθενῶνος προέρχεται; ἔχομεν ἐφάμιλλόν τινα τῶν μεγάλων ἀγαλματοποιῶν τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Συκῶνος, ὅστις οὐ βαδίζει τὴν παρ' αὐτῶν διαχαραχθεῖσαν ὁδόν"; (Ἑλλ. Φιλ. Συλλογ. ἔτος Α. Κωνσταντ. 1863 σελ. 304).

Ὁ δὲ μέγας Ἀγγλὸς ποιητὴς Σέλλεϋ, οὐ ἄνευ δὲν θὰ ὑπῆρχε Βύρων καὶ ἄνευ τοῦ Βύρωνος δὲν θὰ ὑπῆρχον οἱ φιλέλληνες πολιτευταί, οἱ συγγραφεῖς, οἱ πρεσβευταί, οἱ ναύαρχοι τοῦ 1827 λίαν συνεπτυγμένως λέγει „ὄλοι εἴμεθα Ἕλληνες· οἱ νόμοι μας, ἡ φιλολογία μας, ἡ θρησκεία μας, αἱ τέχναι

μας ἔχουσι τὰς ρίζας τῶν ἐν Ἑλλάδι“ (περιοδ. ἔρευνα Π. Δρακούλη, τευχ. 9 σελ. 140 ἔτος 1906 ἐν Ὁξφόρδῃ).

Ὁ δὲ μέγας φιλόσοφος καὶ κοινωνιολόγος Χόβαρδ Βίλλιαμς λέγει „εἰς τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, κατὰ γενικὴν ἀπάντων ἀνομολόγησιν, ὀφείλει ἡ Εὐρώπη, πλειότερον ἢ εἰς οἰανδήποτε ἄλλην αἰτίαν, τὴν ἑαυτῆς ἔξοδον ἀπὸ τὰ ζοφερὰ νέρη τῆς ἀμαθίας καὶ παχυλῆς δεισιδαιμονίας—τὸν ὑπέρτερον δηλαδὴ πολιτισμὸν τῆς, διανοητικῶς καὶ ἠθικῶς“ (αὐτόδι τομ. Γ. τευχ. 7 Ἰουλ. 1908).

Κατὰ δὲ τὴν θραυμασίαν φράσιν τοῦ Γιβῶνος „ἡ ἡμετέρα γλῶσσα ἐνεφύσησε ψυχὴν εἰς τὰ αἰσθητὰ πράγματα καὶ ἔδωκε σῶμα εἰς τῆς φιλοσοφίας τὰς ἀφηρημένας ἐννοίας“. Τὰ ὑπολειφθέντα δὲ λείψανα ἐν τῷ δουλοκρατούμένῳ Ἑλληνισμῷ περισυλλέξασα, ὡς ἡ ὄρνις τὰ ἑαυτῆς νοσσία ὑπὸ τὰς πτέρυγας, ἡ φιλοστοργοτάτη ἡμῶν μήτηρ Ἐκκλησία, πρὸς ἣν ἐπὶ τούτῳ καὶ ἐπὶ τῇ διατηρήσει τῆς πίστεως ἡμῶν τῆς ἱεράς καὶ ὀρθοδόξου ὀφείλομεν σεβασμὸν ἀπεριόριστον, ὑπακοὴν πρόθυμον καὶ ὀλοψυχον, ἀφοσίωσιν εὐλακρινὴ καὶ ἐγκάρδιον, ἐστέγασεν ἐν τοῖς πενιχροῖς τῶν ἱερῶν τοῦ ὑψίστου ναῶν νάρθηξι συναδελφώσασα, οὕτως εἰπεῖν, καὶ συνδυάσασα τὴν ἐθνικὴν παιδείαν μετὰ τῆς ἱεράς θεολογίας, τὴν Χριστιανικὴν ἀρετὴν μετὰ τῆς ἐπιστήμης, ἅς καὶ ὑπὸ τὴν

σκέπην αὐτῆς τὴν κραταιὰν καὶ τὴν προστασίαν τὴν ἄμαχον ἀναλαβοῦσα μετὰ ζήλου ἱεροῦ καὶ ἐνθέρμου ἐκαλλιέργησε καὶ καλλιεργῆ καὶ ὀλοψύχως ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶν ἠυλόγησε καὶ εὐλογεῖ παντοῖα ὑστερον τῆ Θεῖα πάντως ἐπινοία σχολεῖα συστήσασα, ἐν οἷς ἐκ παραλλήλου ἐδιδάσκοντο καὶ διδάσκονται ἢ ἀνάπτυξις τοῦ πνεύματος καὶ ἢ διάπλασις τῆς καρδίας, ὁ πρὸς τὴν σοφίαν ἔρωσ καὶ ἢ μόρφωσις τοῦ ἤθους ἢ Χριστιανικῆ, ἢ εἰς τὰ πάτρια σταθερά ἐρμονὴ καὶ ἐγκαρτέρησις καὶ ἢ εὐαγγελικὴ χρηστότης καὶ ἐν γένει ὅλος ἐκείνος ὁ κύκλιος χορὸς τῶν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου ἀπορρέουσῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν, ὧν ἄνευ εἰς οὐδὲν συντελοῦσιν ἢ μᾶλλον εἰς τὸν ἀντίθετον ἄγουσι σκοπὸν πᾶσαι αἱ θύραθεν μαθήσεις καὶ αἱ ἀνθρώπιναι εἰδήσεις, ὡς τοῦτο πασίδηλον καθίσταται καὶ ἐκ τῶν συγγραμμάτων ὅλου ἐκείνου τοῦ θιάσου τῶν σοφῶν καὶ μεγάλων ἀνδρῶν τῆς ἡμετέρας ἀριεκόου φυλῆς, οἵτινες οὐδέποτε θὰ μετηρσιοῦντο εἰς οἶον μετεωρίσθησαν ὕψος, ἂν μὴ συνεδύαζον καὶ εὐρύθμως ἐκανόνιζον τὰ ἦθη αὐτῶν καὶ ἔθιμα πρὸς τὸν φιλόμουσον αὐτῶν χαρακτῆρα καὶ οἱ ὅποιοι θεωροῦσι τὴν ἄνευ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς δικαιοσύνης ἐπιστήμην πανουργίαν μᾶλλον ἢ σοφίαν „πᾶσα ἐπιστήμη, λέγει ὁ θεῖος Πλάτων ἐν τῷ Μενεξένῳ, χωριζομένη

δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς, πανουργία οὐ σοφία φαίνεται“.

Μεθ' ὑπερορίαν ὄμας τεσσάρων περίπου αἰῶνων, καθ' οὓς σύμπασαν τὴν Δύσιν ἐφώτισαν καὶ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς, τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς σοφίας ᾠδήγησαν, ἐπανήλθον αὐτῆς αἱ Ἑλληνικαὶ Μοῦσαι, ὅτε ἡ Θεῖα Πρόνοια ἠυδόκησεν, ἐν τῇ γενετείρᾳ τῇ πρώτῃ τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν ἐστία, ἐνθα οἱ ἀπανταχοῦ Γῆς Ἑλληνες καὶ φιλέλληνες, πλούσιοι καὶ πένητες, ἄρχοντες καὶ ἰδιῶται, τραπεζῖται καὶ ὑπηρέται, ἔμποροι καὶ ἀκονεῖται ξυραφίαν, βιομήχανοι καὶ ὑπηρέτρια ἐξ ἔρωτος ἐρρίζωμένου ἐν τῇ καρδίᾳ παντὸς γνησίου Ἑλληνος καὶ ἐκ ζήλου ἐνθέου καὶ ἀνυπερβλήτου πρὸς τὴν παιδείαν συνεισενεγκόντες τὸν ἱερόν αὐτῶν ὄβολόν ἀναφοδομήσαντο ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν μεγαλοπρεπέστατον καὶ καλλιμάρμαρον μέγαρον τῶν Ἑλληνίδων Μουσῶν, ἐνθα οἱ φίλοι μαθεῖς Ἑλληνες νεανία γῆν τε καὶ θάλασσαν διαπερῶντες ἀφικνοῦνται ὡς διψᾶσαι ἔλαφοι πρὸς κατάσβεσιν τῆς πρὸς τὴν παιδείαν δίψης αὐτῶν καὶ ὀπόθεν ἀπὸ ἐξηκονταετίας καὶ πλέον ἀπανταχοῦ τῆς Ἀνατολῆς ὡς ὑπὸ φωτοβόλου φάρου μεταλαμπαδεύονται αἱ ἐπιστήμαι καὶ τὰ ἡμέτερα γράμματα, τὰ μόνον δυνάμενα νὰ ἐκπολιτίσωσι καὶ ἐξημερώσωσι τοὺς λαοὺς καὶ τὰ ἔθνη.

„Ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία, εἶπε πρὸς τὸ ἐν

Ἀθήναις κατ' Ἀπρίλιον προπαρελθόντος ἔτους συγκροτηθέν ἑκπαιδευτικὸν συνέδριον ἢ Α. Β. Υ. ὁ Διάδοχος τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου, ἢ ἑλληνικὴ παιδεία καλῶς καὶ γενναίως ἀσκουμένη εἶναι οὐ μόνον μεγίστη τιμὴ τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀσφαλέστερον θεμέλιον τῆς προόδου αὐτοῦ. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἢ παιδεία μόνη δὲν ὁδηγεῖ τοὺς λαοὺς εἰς τὸν λιμένα τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς σωτηρίας. Ἀλλὰ εἶναι ὡσαύτως ἀναντίρρητον καὶ μαρτυρημένον, ὅτι ἄνευ αὐτῆς, εὐστόχως ἐκάστοτε πρὸς τὰ πράγματα ἐφαρμοζομένης, οὐδὲν οὐδαμοῦ δύναται νὰ ζήσῃ καὶ νὰ ἰσχύσῃ παγίως καὶ νὰ καρπορορήσῃ ὑγίως. Τὸ ἡμέτερον μάλιστα γένος, οὐπὼς τὰ μέλη συνδέει ἀνέκαθεν ἢ θαυμασιωτάτη καὶ εὐγενεστάτη τῶν ἀνθρωπίνων γλωσσῶν καὶ οὐτινος τὴν πορείαν φωτίζει λαμπροτάτη ἢ αἴγλη τῆς ἱστορίας, τὸ ἡμέτερον γένος ἔχει, νομίζω, ὑψίστην ὀφειλὴν νὰ ἐμμεῖνῃ ἐν τῇ ὁδῷ τῆς χαραχθείσης ὑπὸ τῆς φύσεως καὶ τῶν ἱστορικῶν νόμων, ἐν τῇ ὁδῷ τῆς γνώσεως καὶ τῆς σοφίας, τῆς ἀσκήσεως τοῦ καλοῦ καὶ τῆς φιλοπατρίας, τῶν φιλοτίμων καὶ ἀρρενωπῶν ἀγώνων, ἐὰν θέλῃ ἀληθῶς νὰ εὐδοκμήσῃ καὶ νὰ μείνῃ πιστὸν εἰς τὴν ἱερὰν διαθήκην τῶν σοφῶν παιδαγωγῶν του⁴. (ἐν Ταχυδρόμῳ Κωνσταντ. 10 Ἀπριλ. 1904 καὶ ἐν Νέᾳ Ἡμ. 10/23. Ἀπρ. ἀριθ. 1532).

Τοιαύτην λοιπὸν γλώσσαν ἱερὰν, ἐξ ἧς ἀπορρέει πᾶν ὅ,τι ὠραῖον καὶ καλόν, πᾶν

ὅ,τι ὄσιον καὶ δίκαιον, πᾶν ὅ,τι ὑψηλόν καὶ θεῖον, πᾶν ὅ,τι εὐγενές καὶ ἀνθρωπίνως τέλειον ἐν αὐτῇ διευτυπώθη καὶ δι' ἧς οὐ μόνον ἢ Ἀνατολή, ἀλλὰ καὶ ἢ Δύσις ἐξεπολιτίσθη καὶ πνευματικῶς ἐκαλλιεργήθη καὶ ἀνεπτύχθη καὶ ἐξ ἧς ἔτι καὶ νῦν πάντα „τὰ εὐνομούμενα καὶ σοφὰ γένη τῆς Εὐρώπης ἀρύονται ὅ,τι καλόν καὶ μέγα καὶ σεμνόν περὶ φιλοσοφίαν καὶ ποίησιν, περὶ τὴν ἠθικὴν ἀνατροφήν καὶ τὴν λοιπὴν θεωρίαν καὶ τέχνην“ (Ἀρχ. Φ. Βρυεν. σχολ. Μ. Γ. σχολίης), τοιαύτην, λέγω, γλώσσαν θεῖαν πάση δυνάμει καὶ μετὰ θυσιαῶν οἰωνοδήποτε δέον νὰ καλλιεργῶμεν καὶ ἐκμανθάνωμεν, οὐ μόνον, διότι εἶναι κληρονομία πατρικὴ καὶ ὡς τοιαύτη εἶναι ἱερὰ καὶ κατ' ὀφειλὴν ἐπιβάλλεται πᾶσιν ἡμῖν ἢ σπουδῇ αὐτῆς, διότι, ὡς γνωστὸν, πρώτη ἀρχὴ καὶ βάση πάσης παιδεύσεως εἶναι ἢ ἐκμάθησις τῆς μητρικῆς γλώσσης, δι' ἧς ἕκαστος θὰ προκαταρτισθῇ εἰς τὸ σκέπτεσθαι ὀρθῶς καὶ ἐκφράζεσθαι τὰς ἑαυτοῦ ιδέας καὶ σκέψεις μετ' εὐκρινείας καὶ ἀντιλαμβάνεσθαι τὰς τῶν ἄλλων εὐκόλως, ἀλλὰ καὶ διότι ἐν αὐτῇ εἶναι γεγραμμένη ἢ ἀγία Γραφή, αἱ προσευχαὶ ἡμῶν καὶ αἱ ἀποφάνσεις τῶν οἰκουμηνικῶν καὶ ἱερῶν συνόδων, ἢ κατανόησις τῶν ὁποίων εἶναι ἀδύνατος ἄνευ τῆς γνώσεως τῆς ἡμετέρας γλώσσης, ἢ ἐπὶ τούτῳ ἄλλοι λαοὶ ἐκμανθάνουσι.

Τὸ δὲ καὶ μέγιστον ἀμελοῦντες τῆς ἐκ-

μαθήσεως τῆς ἡμετέρας γλώσσης ἀσεβοῦμεν πρὸς αὐτὴν τὴν μνήμην τῶν ἐνδόξων καὶ ἀεισεβάστων ἡμῶν πατέρων, οἵτινες πάσαν κατέβαλλον προσπάθειαν καὶ πάντα ὑπέμενον μόχθον καὶ κίνδυνον καὶ αὐτὸ τὸ ἱερὸν αὐτῶν αἷμα πολλάκις ἔχυνον οὐ μόνον πρὸς διάσασιν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ πρὸς καλλιέργειαν καὶ ἀνάπτυξιν, ἀπιστοῦμεν πρὸς αὐτὴν τὴν ἱεράν τῶν πατέρων ἡμῶν Χριστιανικὴν ὀρθόδοξον θρησκείαν, τὴν εὐθὺς ἐξ' ἀρχῆς τῆς ἐμφανίσεως αὐτῆς μετὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ μόνον συμμαχίσασαν, καθόσον ἐν αὐτῇ διέβλεπε τὴν δύναμιν ἐκείνην, δι' ἣς ἐμελλε πᾶν κᾶλυμα νὰ ὑπερνηκίση καὶ παγίως νὰ κατισχύσῃ· ὅθεν τὴν τοσαύτας ὑπηρεσίας τῷ Χριστιανισμῷ καὶ τῇ ἀνθρωπότητι ἐν γένει παρασχούσαν καὶ ἤδη παρέχουσαν, ἱεράν τῶν πατέρων ἡμῶν γλώσσαν δὲν πρέπει νὰ παροράμεν ἐνμοίρα καρὸς τίθεντες ταύτην καὶ νὰ προτιμᾶμεν τὰς ξένας, αἵτινες ὡς ἐπίκουροι μόνον εἰς τὰς βιοτικὰς ἡμῶν ἀνάγκας ἐνταῦθα δύνανται νὰ προσέλθωσιν, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ χορηγήσωσιν εἰς ἡμᾶς τὴν ἀληθῆ τοῦ πνεύματος τροφήν, τὴν σοφίαν, τὴν γνῶσιν, τὴν ζωὴν αὐτὴν καὶ νὰ διδάξωσιν ἡμᾶς τὸ ἄραιο, τὸ καλόν, τὸ δίκαιον, τὸ ὀσιον, τὴν φιλοπατρίαν, τὴν ἐλευθερίαν. Λέγων δὲ ὅτι ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει ἡμῶν δὲν πρέπει νὰ προτιμᾶμεν τὰς ξένας γλώσσας, δὲν ἐγνοῶ βεβαίως ὅτι καὶ δὲν πρέπει νὰ ἐκ-

μανθάνωμεν αὐτάς, ἀλλ' ὅτι ἡ μητρικὴ ἡμῶν γλώσσα πρέπει νὰ εἶναι ἡ βᾶσις καὶ τὸ θεμέλιον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὀφείλομεν νὰ οἰκοδομήσωμεν τὸ τῆς ἀληθοῦς ἡμῶν παιδεύσεως οἰκοδόμημα, διότι ἡ γλώσσα ἡμῶν καὶ ἡ ὀρθόδοξος Χριστιανικὴ θρησκεία εἶναι ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα σώζουσι καὶ τὸν ἔθνισμὸν ἡμῶν, καθόσον πίστις καὶ πατρις παρὰ τῷ Ἑλληνι, Χριστιανισμὸς καὶ Ἑλληνισμὸς εἶναι ἀχώριστοι, ἀδιάσπαστοι, ὅθεν πίπτοντος τοῦ ἐνὸς συμπίπτει καὶ ὁ ἕτερος, δοξαζομένου τοῦ ἐνὸς συνδοξάζεται καὶ ὁ ἕτερος, ὥστε ὅταν τις ἀρνηθῇ τὴν ὀρθόδοξον αὐτοῦ πίστιν φέρει κείριον πλῆγμα καὶ θανατηφόρον κατὰ τοῦ ἔθνισμοῦ αὐτοῦ καὶ τὰνάπαλιν· ἐπομένως ἐπὶ τῆς ἀναπεπταμένης σημαίας τῆς ἐκπαιδεύσεως ἡμῶν δεόν νὰ γράψωμεν χρυσοῖς γράμμασι τὰς λέξεις ταύτας „πίστις ὀρθόδοξος καὶ ἐκπαίδευσις Ἑλληνικὴ“ ἢ ὅπερ ταῦτόν „ὀρθοδοξία καὶ Ἑλληνισμὸς“. Αἱ λέξεις αὗται πρέπει νὰ εἶναι τὸ αἰώνιον σῆμα παντὸς γνησίου Ἑλλήνου, ἔχοντος πίστιν ἀκράδαντον εἰς τὸν φιλελεύθερον Σωτήρα ἡμῶν καὶ ἔρωτα ἐνσσεσαρκωμένον πρὸς τὴν φίλην πατρίδα, ἣς οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτω γλυκύτερον καὶ θειότερον. Διὸ καὶ οἱ ἀείμνηστοι πατέρες ἡμῶν μαχόμενοι ἔψαλλον.

Γιὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν πίστιν τὴν ἁγίαν
Γιὰ τῆς Πατρίδος τὴν ἐλευθερίαν

Γιατὰ τὰ δύο πολεμῶ
 Νὰ τ' ἀποκτήσῃ ἐπιθυμῶ
 Κιᾶν δὲν τὰ ἀποκτήσω
 Τί μ' ὠφελεῖ νὰ ζήσω!

Διὰ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων ἐπεχειρήσα, παῖδες Ἑλλήνων, νὰ δάσω κατὰ τὰς ἀσθενεστάτας μου δυνάμεις σκιαγραφίαν τινὰ τῶν ὑπηρεσιῶν, ἃς παρέσχεν ὁ Ἑλληνισμὸς εἰς τὸν Χριστιανισμὸν, ἐν τῷ ὁποίῳ πραγματοποιεῖται ἀληθῶς ὁ ὕψιστος θρησκευτικὸς καὶ ἠθικὸς προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις εἶναι ἢ διὰ τῆς ἀρετῆς πρὸς τὸ θεῖον ἐξομίωσις αὐτοῦ καὶ τελειοποιήσις. Τὴν θρησκείαν ὅμως ταύτην τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, τὴν ἠθικῶς τελειοποιούσαν τὸν ἄνθρωπον καὶ πρὸς αὐτὸν ἐξομοιούσαν ἔπρεπε νὰ εὑρεθῇ καὶ ἔθνος ἔχον τὰς ἀπαιτούμενας δυνάμεις, τὴν ἰκανότητα καὶ τὰ κατάλληλα μέσα ἵνα μεταδώσῃ καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ἔθνη· ὡς τοιοῦτον δὲ προωρίσθη ἄνωθεν τὸ Ἑλληνικόν, τὸ ὁποῖον, ἀφ' οὗ πρότερον διὰ τῶν ἠθικοφιλοσόφων αὐτοῦ παρεσκεύασεν ἑαυτὸ καταλλήλως εἰς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ ὑπὸ τὴν ἱεράν τοῦ ὁποῖου καιρὸν ἐλευθέρων σημαίαν καὶ πρῶτον ἐτάχθη, ὅτε ὑπὸ τὴν σκληρὰν δουλείαν τῆς Ῥώμης διετέλει, ὀλοψύχως ἀσπασάμενον τὸν Χριστιανισμὸν, ἐν τῷ ὁποίῳ εὔρε τὴν ἀνάπαυσιν τῆς ἑαυτοῦ συνειδήσεως, ἀνέλαβεν ὕστερον τὴν πρὸς τοῦτο προπαρασκευὴν καὶ τῶν ἄλλων ἔθνων διὰ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ τέκνου τοῦ καλου-

μένου μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐν τῇ ἐνότητι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τὰ ὁποῖα καὶ ἐν βραχυτάτῳ σχετικῶς πρὸς τὴν αἰωνιότητα χρονικῶ διαστήματι μετέδωκεν ἀνὰ τὸν τότε γνωστὸν κόσμον καὶ τὰ ὁποῖα ἐγένοντο ἀσπαστὰ ὑφ' ὄψαν τῶν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῆς Ῥώμης διατελούντων λαῶν καὶ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι τιμὴν ἑαυτῶν ἐθεώρουν τὴν ἀποδοχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἡμετέρας γλώσσης, εἰς ἣν καὶ οἱ ἐξοχώτεροι ξένοι συγγραφεῖς ἔγραψαν διάφορα ὑπομνήματα ὑπ' ὄψει ἔχοντες τὰ ἀθάνατα διανοητικὰ προϊόντα τῶν ἡμετέρων σοφῶν προγόνων καὶ εἰς ἣν καὶ οἱ ἀπόστολοι αὐτοὶ ἔγραψαν τὴν ἀνακαινίσασαν ἠθικῶς, θρησκευτικῶς καὶ διανοητικῶς τὴν ἀνθρωπότητα θεῖαν τοῦ θεανθρώπου διδασκαλίαν, τὴν ὁποῖαν δι' αὐτῆς μετέδωκαν ἀπανταχοῦ τοῦ κόσμου, τὸν ὁποῖον διέδραμον.

Οἱ Ἕλληνες πρῶτοι ἀσπασάμενοι τὸν Χριστιανισμὸν, αὐτοὶ πρῶτοι ἀνέλαβον καὶ τὴν διάδοσιν αὐτοῦ ἀνὰ τὰ λοιπὰ ἔθνη, τὰ ὁποῖα διετέλουν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης, ἡ ὁποῖα ἀφ' οὗ εἶδε τὸν μέλλοντα προορισμὸν τῆς ἡμετέρας φυλῆς, εἰς συρμαχίαν μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐλθούσης, ἤγειρε φοβεροὺς διαγμοὺς κατὰ τῶν χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι πολλὰς βασάνους ὑποστάντες ἐξήλθον ἐπὶ τέλους νικηφόροι,

διότι εἶχον ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν ἐν τῷ Χριστιανισμῷ ὑπάρχουσαν θεϊαν δύναμιν, ἣτις ἐνίσχυεν αὐτοὺς καὶ ἀνθίσταντο εἰς τὰς βασάνους ταύτας καὶ τοὺς διωγμούς.

Ἐπὶ τέλους κατίσχυσεν ἐν πάσιν ὁ Ἑλληνισμός, ὁ ὁποῖος ἀείποτε σοφίαν ζητῶν ἐπέδοθη εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἀγίας Γραφῆς διὰ τῶν χριστιανῶν φιλοσόφων καὶ λοιπῶν τῆς ἐκκλησίας πατέρων, οἱ ὁποῖοι, εἰς οἰκουμενικὰς συνόδους συνελθόντες καθάρισαν τὰ δόγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ διετύπωσαν ἐπιστημονικῶς, καὶ ἀνέπτυξαν φιλοσοφικῶς τὰς θείας τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀληθείας, ἀποκόπτοντες ἐκ τοῦ ὑγιοῦς σώματος τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ τὰ σαρπητώδη μέλη, ἴητοι τοὺς αἰρετικούς.

Σὺν τῷ χρόνῳ δὲ ἀπερρόφηθη καὶ ἀφαιμοιώθη τὸ Ἀνατολικὸν Ῥωμαϊκὸν κράτος πρὸς τὸν Ἑλληνισμόν, ὅσως διετήρησε σάφας καὶ ἀβλαβεῖς πάσας τὰς πατρικὰς αὐτοῦ παραδόσεις, τὰς ὁποίας βραδύτερον ἐν τῇ ἐνδόξῳ αὐτοῦ πτώσει παρέδωκε πρὸς διαφύλαξιν εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην, ἀρῆς ἀνέμενεν ἀντὶ τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων εὐεργεσιῶν, ἃς αὐτῇ παρέσχε, τὰ τροφεία, ἀλλ' ἀτυχῶς αὐτῇ ἀντὶ τοῦ μάννα χολῆν ἀπέδωκε τῇ εὐεργετίδι.

Αἱ Ἑλληνικαὶ Μοῦσαι ἐγκατέλιπον τὸ πατριον ἔδαφος μετὰ τὸν ἐπελθόντα ἐν τῇ Ἀνατολῇ, κρίμασιν οἷς ὁ Κύριος καὶ μόνος οἶδε, κατακλυσμὸν μεταβάσαι εἰς τὴν Δυ-

τικὴν Εὐρώπην, τῆς ὁποίας τὰ πνεύματα ἐκαλλιέργησαν, ἀνέπτυξαν καὶ ἐφώτισαν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε πᾶν ὅ,τι καὶ σήμερον ἐπι ἔχει πνευματικόν, εἶναι ἑλληνικὸν κατὰ τὴν παγκόσμιον ὁμολογίαν.

ὑπελείφθησαν ὅμως ἐν τῇ δουλοκρατούμενῃ Ἑλλάδι καὶ τινα λείψανα τῶν Ἑλληνίδων Μουσῶν, τὰ ὁποῖα περισυνέλεξεν ἡ φιλοστοργὸς ἡμῶν Μητηρ ἐκκλησία καὶ ἐπὶ τὴν προστασίαν αὐτῆς τὴν μητρικὴν ἀναλαβοῦσα ἐστέγασεν ἐν τοῖς νάρθηξι τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ἐν οἷς καὶ μόλις ἀνέπνεον ἢ μᾶλλον νεναρκαμέναι διστέλουν, ἕως οὐ τῇ θεῖα πάντως βουλῇ πνεῦμα αἰσιώτερον διὰ τὸν Ἑλληνισμόν ἐπνευσε καὶ ἀνέλαβεν οὗτος τὴν μεταφύτευσιν καὶ καλλιέργειαν αὐτῶν εἰς μέρη, ἐνθα τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐφαίνεται πως ἰσχυρότερον καὶ συντελεστικώτερον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν.

Μετὰ δὲ τὴν ἀνάστασιν μέρους τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ἀνεβίωσαν καὶ αὐταὶ καὶ ἀνέστησαν καὶ μετὰ τῶν ἐκ τῆς Δύσεως ἐπανελθουσῶν συνηνάθησαν καὶ κατάρκησαν ἐν τοῖς μεγαλοπρεπεστάτοις μεγάροις, τὰ ὁποῖα εἰς αὐτὰς ἀνήγειρεν ἡ φιλομουσία παντὸς Ἑλλήνου καὶ φιλέλληνο, ὁπόθεν ἀπὸ ἡμίσεως αἰῶνος μεταλαμπαδεύονται τὰ νάματα τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας εἰς τὴν ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας ἀνικμον καὶ αὐχμῶδη διατελοῦσαν Ἀνατολήν, ἣν ἐξάγουσιν ἐκ τῆς

παχυλῆς ἀμαθείας καὶ τοῦ ἐρεβώδους καὶ βαθέος σκότους καὶ εἰσάγουσι καὶ πάλιν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν καὶ Χριστιανικὸν πολιτισμὸν.

Τῆς γλώσσης λοιπὸν αὐτῆς, ἣτις τοσαύτας ὑπηρεσίας παρέσχε τῷ Χριστιανισμῷ καὶ τῇ ἀνθρωπότητι, κατ' ὀρειλὴν ἐπιβάλλεται ἡ ἐκμάθησις καὶ σπουδὴ καὶ καλλιέργια ἡμῖν τοῖς ἀπογόνοις τῶν μεγάλων αὐτῆς δημιουργῶν, οὐ μόνον διότι εἶνα πατρικὴ κληρονομία καὶ ἐπομένως ἱερὰ καὶ σεβαστὴ, ἀλλὰ καὶ διότι ἐν αὐτῇ ἔχει διατυπωθῆ τὸ ἄραϊον, τὸ καλὸν τὸ δίκαιον, ἡ φιλοπατρία, ἡ ἐλευθερία καὶ ἐν αὐτῇ ἐγράφη ἡ διδασκαλία τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ καὶ αἱ ἀποφάνσεις τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν Συνόδων πάσαι καὶ διότι ἐν αὐτῇ καὶ δι' αὐτῆς φυλάσσεται ἡ ὀρθοδοξία καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς συμπαγῆς καὶ ἀδιαίρετος.

ΛΟΓΟΣ
ΠΕΡΙ ΣΥΝΑΔΕΛΦΩΣΕΩΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ¹⁾

*Ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία πρὸ μὲν τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας ἦν ἀναγκαῖα τοῖς Ἑλλησιν εἰς δικαιοσύνην, νυνὶ δὲ χρησίμη πρὸς θεοσέβειαν γίνεται, προπαιδεία τις οὖσα τοῖς τὴν πίστιν δι' ἀποδείξεως καρποῦμένοις (Κλημ. Ἀλεξ., στρωμ. στ. 5).

Ἔσχον τὴν τιμὴν, προσφιλέστατοί μοι Ἑλληνοπαῖδες, τὸ δεύτερον ἤδη νὰ κληθῶ ὑπὸ τοῦ σεβαστοῦ προέδρου τῆς ὑμετέρας χριστιανικῆς ἀδελφότητος κ. Λ. Ἡλιοῦ εἰς τὴν φιλόξενον ταύτην σχολήν, τὴν παρέχουσαν πνευματικὴν τροφήν ὑγιᾶ καὶ διαψιλῆ καὶ εἰς τὰ τέκνα ἐκείνων, παρ' ἅν ἄλλοτε ποτε πάντα τὰ ἔθνη ἐδιδάχθησαν τὰ γράμματα, τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ τὸν Χριστιανισμὸν, ἐπὶ τῶν ὁποίων κυρίως στηρί-

¹⁾ Ἡ Ἀπεγγέλις καὶ οὗτος ἐν τῇ Ῥοβερτείας Σχολῇ κατὰ Μάρτιον τοῦ 1907.

ζεται ἡ ἀληθὴς τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ἐθνῶν ἐν γένει εὐημερία, εὐδαιμονία καὶ πρόοδος καὶ τὰ ὅποια ἔχουσι τὸ μέγιστον ἀτύχημα ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας νὰ μένωσιν ὄρρανα πατρὸς καὶ ἄνευ προστασίας πατρικῆς, ἣς μόνη δύναται νὰ ἐπαναγάγῃ αὐτά, ἔχοντα τὰ λοιπὰ προτερήματα, εἰς τὴν ἀρχαίαν τῶν ἐνδόξων αὐτῶν προγόνων εὐκλειαν καὶ δόξαν, ἵνα καὶ ἐγὼ, εἰ καὶ ἐλάχιστος ἐν τοῖς συστρατιώταις μου καὶ συναγωνισταῖς, χορηγήσω ὑμῖν, τοῖς φιλτάτοις ὁμίμοσι, λιτότατόν τι πνευματικὸν δεῖπνον, ὅπερ παραβαλλόμενον πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν σεβαστῶν καθηγητῶν ὑμῶν καθ' ἑκάστην παρατιθεμένην πνευματικὴν πανδαισίαν δύναται μόνον τὴν ὄρεξιν ὑμῶν νὰ διερεθίσῃ, ἂν μὴ ναυτίαν προξενήσῃ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ νὰ ἱκανοποιήσῃ καὶ θεραπεύσῃ αὐτήν, οὐχ ἥττον ὄμως, ἀφ' οὗ διέπλευσα τὸν ἄρραϊον Βόσπορον, ὃν πολλακίς νικηφόρα διήλθον τὰ ἡμέτερα στρατεύματα καὶ τοῦ ὁποίου τὰ κναυᾶ ρεῖθρα βρέχουσι τὰ κράσπεδα τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου λόφου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπερήφανος ἴσταται ὁ μέγας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἱερὸς ναὸς, ὁ ναὸς τῆς ἁγίας μας Σοφίας, ὅστις κατὰ πᾶσαν στιγμὴν προσπίπτων τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ἀναπολεῖ εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν τὸ μεγαλεῖον τοῦ παρελθόντος, τὸ ὅποιον ἄς στόχον ἐν τῷ βίῳ ἡμῶν ὀφείλομεν οἱ πάντες καὶ ὅπουδῆποτε εὐρισκόμενοι νὰ ἔχαμεν, καὶ ἦλθον ἐνταῦθα, θὰ ἐπιχειρήσω νὰ εἶπω

πρὸς ὑμᾶς ὀλίγας λέξεις κατὰ *τὰς ἀσθενεστάτας μου δυνάμεις καὶ τὰ προδιαγεγραμμένα τοῦ χρόνου ὄρια, ἀφορώσας εἰς τὴν συναδέλφωσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, τοῦτέστι τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς Χριστιανικῆς πίστεως. Ἐν τῇ ἀναπτύξει δὲ τοῦ θέματος τούτου, ὅπερ ἀναντηρήτως ὑπερβαίνει τὰς πνευματικὰς μου δυνάμεις, θὰ ἐπικαλεσθῶ χριστιανούς τινας φιλοσόφους καὶ ἱεράρχας, οἵτινες συνεδάσαν τὴν ἑλληνικὴν μετὰ τῆς χριστιανικῆς φιλοσοφίας· ἐφ' ᾧ καὶ ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τινας στιγμὰς τὴν προσοχὴν καὶ τὴν εὐμενὴ καὶ ἐπιεικὴ κρίσιν πάντων ὑμῶν.

Κατὰ τὴν ὁμολογίαν, παιδεὺς Ἑλλήνων, τοῦ θεσπεσίου καὶ θεοδιδάκτου Παύλου τοῦ ἀποστόλου οἱ Ἕλληνες αἰεὶ σοφίαν ζητοῦσιν, ἦν εὐρόντες ἐν τῷ χριστιανισμῷ, ἀλλὰ καὶ κατανοήσαντες, ὅτι ἄνευ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ παιδείας θὰ περιωρίζετο οὗτος εἰς ξηροὺς μόνον τύπους καὶ τὸ θεῖον αὐτοῦ πνεῦμα θὰ ἠλλοιοῦτο καὶ οὐσιασθῶς θὰ μετεβάλλετο, ἀνέλαβον τὸν συνδυασμὸν τούτου μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, τὴν συναδέλφωσιν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας μετὰ τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου, τὴν σύγκρασιν τῆς Ἀκαδημείας τοῦ Πλάτωνος μετὰ τῆς στοᾶς τοῦ Σολομώντος, τὸν ἀδελφικὸν σύνδεσμον τῆς κλεινῆς τῆς Παλάδος πόλεως μετὰ τῶν Ἱεροσολύμων, ἵνα οὕτω περισώσασι τὸ θεῖον

τοῦ χριστιανισμοῦ πνεῦμα ἀκέραιον, ἀνόθευτον, ὀρθόν, ἀλώβητον, ἀμιγές,

Προβάντες δὲ εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὸν σαφῆ καὶ ἀκριβῆ καθορισμὸν τῶν ὑπερφυῶν τοῦ χριστιανισμοῦ δογμάτων, περιέβαλλον ταῦτα διὰ τοῦ ἀλιτοφύρου ἐνδύματος τῆς ἀθανάτου καὶ ἀμμήτου ἐλληνικῆς γλώσσης καὶ περιεθρίγκασαν διὰ πανοπλίας ἰσχυρᾶς καὶ ἀδιαφρήκτου, τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας.

Τὸ ἔργον δὲ τῆς συναδελφώσεως καὶ συγκράσεως τοῦ πνεύματος τοῦ ἀθανάτου Σακράτους καὶ τοῦ θείου Πλάτωνος μετὰ τοῦ πνεύματος καὶ τῶν διδασκαλιῶν τοῦ Χριστοῦ, ὅπερ ἀνέλαβον οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι καὶ ἱεράρχαι ἵνα φέρωσιν εἰς πέρας, ἦν ἐπιπονάτατον καὶ δυσκολοκατορθωτότατον, καθόσον αἱ ἀρχαὶ ἑκατέρων ἦσαν πολέμιοι ἀλλήλοις καὶ τοσοῦτω μάλλον, καθόσον ὁ μὲν χριστιανισμὸς εἶναι θρησκεία πνευματικὴ, ἐν ἣ ἑπαναπαύεται πᾶσα τεθλιμμένη ψυχὴ προσδοκᾶσα τὰς ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ ἐπαγγελιομένας ὑπὸ τοῦ θείου αὐτῆς ἰδρυτοῦ καὶ διδασκάλου πνευματικᾶς ἀμοιβᾶς, εἶναι θρησκεία τιμαρούσα οὐ μόνον τὴν ἀκολασίαν καὶ τὴν διαφθοράν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν βαμολοχίαν καὶ τὸν ἀργὸν ἔτι λόγον· ἡ δὲ εἰδωλολατρεία εἶναι θρησκεία ἀκόλαστος, εἶναι θρησκεία ἀναιδίης, εἶναι θρησκεία ἡδονικὴ, καθόσον ἐν αὐτῇ καὶ αὐτοὶ αἱ θεοὶ νυμφεύονται καὶ

πᾶσαν διαπράττουσιν ἀθεμιτουργίαν καὶ βδελυράν πράξιν καὶ πρὸς ἀλλήλους διαστασιάζουσι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ σοφὸς τοῦ ἡμετέρου ἔθνους λογοποιός, ὁ ἀοίδιμος Κωνσταντῖνος ὁ Παπαρρηγόπουλος, λέγει „Ἡ εἰρηνικὴ συμβίωσις δύο τοσοῦτον ἀντιθέτων κόσμων καὶ ἰδίως δύο τοσοῦτον ἀντιθέτων θρησκευμάτων, οἷα ἦσαν ἡ εἰδωλολατρεία καὶ ὁ χριστιανισμὸς, ἴτο πρᾶγμα ἐπὶ τέλους ἀδύνατον, ὅσα, εἰς τὰ κατώτερα τῆς κοινωνίας στρώματα, πολλὰ τυφλὰ πάθη καὶ πολλὰ ἀγενεῖ συμφέροντα κατ' ἀλλήλων ἀντιστρατευόμενα, ὑπέθαλλον ἀδιακόπως τὴν διένεξιν“ (Τομ. 3 σελ. 12).

Καὶ ὁμως εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἔθνει, τῷ τὸν ἐκπολιτισμὸν μεταδόντι ἀνὰ τὸν κόσμον σὺμπαντα, ἡ ὑπερτάτη τῶν ἐπιστημῶν, ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία, ἐνώπιον τῆς ὁποίας ἀποκαλυπτόμενοι κλίνουσι γόνυ εὐσεβὲς καὶ κύπτουσι μέχρις ἐδάφους τὸν αὐχένα πᾶσαι αἱ μεγάλαι διάνοιαι τῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητος, ἡς ἄνευ θα ἐκυλινδοῦντο ἐν παχυλῇ ἀμαθίᾳ, ἐν ψηλαρητῷ σκότει, ἐν βαρβαρότητι, ἐν ἀγροικίᾳ, ἐν ἣ διετέλει καὶ μέχρι τῶν μέσων ἐπὶ τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ὅτε Ἕλληνες μεταναστεύσαντες ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετελαρπάδευσαν τὰ ἐλληνικὰ φῶτα εἰς τὴν Δύσιν, δι' ὧν αὐτὴ ἐφωτίσθη καὶ ἐξεπολιτίσθη καὶ ἐξημερώθη, ἡ ἐλληνικὴ,

λέγω, φιλοσοφία τῆ θεία πάντως ἐπινεύσει ἦλθεν εἰς στενωπάτην, εἰς ἀδελφικωτάτην σχέσιν καὶ κοινωνίαν πρὸς τὴν θείαν τοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ θρησκείαν. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῆς ἐμφανίσεως τῆς νέας πίστεως τὸ πνεῦμα τῶν ἐνδόξων ἡμῶν προγόνων, ἐπειδὴ ἦτο πρότερον παρεσκευασμένον διὰ τῶν φιλοσόφων εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, συναφκειώθη καὶ ἠδελφώθη μετὰ τοῦ πνεύματος τοῦ χριστιανισμοῦ, συντέλεσαν μάλιστα τὰ μέγιστα εἰς τὸν αἰώνιον καθορισμὸν καὶ τὴν διατύπωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν θείων αὐτοῦ δογμάτων καὶ αἰδίων ἀληθειῶν.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὑπῆρξε καὶ ἐποχὴ καθ' ἣν ἔνεκα τοῦ πρὸς τὴν νέαν θρησκείαν ἀμειλίκτου τῶν εἰδωλολατρῶν πολέμου ἐπιφανεῖς ἄνδρες ἀντεπολέμησαν καὶ ἐχλεύασαν τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν, ἀλλ' ἕτεροι τοῦ ἑλληνικοῦ χριστιανισμοῦ διάσημοι ἀντιπρόσωποι ἀνέλαβον τὸν ἐνδοξὸν ἀγῶνα καὶ δι' ἐπιχειρημάτων ἀναμνηρίστων κατέδειξαν, „ὅτι ἡ συμβίωσις δὲν ἦτο ἀδύνατος καὶ ὅτι μάλιστα ἡ ἑλληνικὴ σοφία ἦτο ἀπαραίτητον προγύμνασμα καὶ ἐγκαλῶπισμα πάσης χριστιανικῆς ψυχῆς“ καὶ ὡν ἡ γνώμη ἐπεκράτησεν ἐν τῷ ὀρθοδόξῳ χριστιανισμῷ καὶ μάλιστα, ἀπ' οὗ οὗτος ἐθριάμβευσε καὶ τὰ μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων θρησκευτικῶν μερίδων μίση κατευνασθέντα τελέως ἐξέλιπον.

Ἀπ' αὐτῆς λοιπὸν τῆς πρώτης διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἡ νέα θρησκεία τῆ ἀρωγῆ πάντως τοῦ θείου αὐτῆς ἰδρυτοῦ καὶ δομητοροῦ ἠδελφώθη μετὰ τῆς ἑλληνικῆς σοφίας, ἣν πρῶτος εἰσήγαγεν εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν ὁ Ἀλεξανδρεὺς Ἀπολλῶς ἐπὶ τὸ φιλοσοφικώτερον ἀναπτύξας τὰς ἀληθείας τῆς πίστεως ταύτης καὶ τὰ δόγματα ἐν Κορίνθῳ, ἐνθα οἱ ἀκροαταὶ αὐτοῦ ὑπὸ ὑπερμέτρου πρὸς τὴν ῥητορικὴν αὐτοῦ δεινότητα καὶ πολυμάθειαν καταληφθέντες ἐνθουσιασμοῦ καὶ ζήλου διηρέθησαν εἰς μαθητὰς αὐτοῦ τοῦ Ἀπολλῶ, τοῦ Παύλου, τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Χριστοῦ.

Τὰς διαφέρειαις ὅμως ταύτας καὶ διχονοίας ψέξας ὀρμῆως καὶ καταπολεμήσας διὰ τῆς πρὸς τοὺς διχογνωμήσαντας Κορινθίους σταλείσης πρώτης αὐτοῦ ἐπιστολῆς ὁ ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν „ἀρῆκεν εἰς τὸν χρόνον νὰ ἀποκαλύψῃ τὴν ἀξίαν τῶν φιλοσοφικῶν ἐκείνων διδασκαλιῶν, ὅσαι ἐπακκοδομοῦντο ἐπὶ τοῦ θεμελίου τῆς χριστιανικῆς πίστεως“ (Κ. Π. τομ. 3 σελ. 17).

Κατὰ δὲ τὸν δεῦτερον καὶ τρίτον αἰῶνα ἤκρασαν σὺν ἄλλοις πολλοῖς καὶ οἱ ἐξῆς χριστιανοὶ Ἕλληνες φιλόσοφοι καὶ ἱεράρχαι, οἵτινες τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν ἐθεράπευσαν καὶ μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἠδέλφωσαν ὁ πλατωνικὸς φιλόσοφος Ἀριστείδης ὁ Ἀθηναῖος, ὁ Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς, ὁ Ἀθηναγόρας, ὁ Πένταινος, ὁ

Τατιανός, ὁ Ἀντιοχείας Θεόφιλος, ὁ Λουγδούνων Εἰρηναῖος, Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὁ Ἱερὸς Ἰππόλυτος, ὁ Μέγας Ὠριγένης καὶ ὁ Νεοκαισαρείας Γρηγόριος ὁ θαυματουργός, οἵτινες οὐ μόνον φιλίας πρὸς τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν καὶ παιδείαν διέκειντο, ἀλλὰ καὶ ἠμύνοντο αὐτήν, ἐξ ἧν μάλιστα ὁ μὲν Ἰουστίνος, ὁ τὴν φιλοσοφίαν τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος ἐν τοῖς χριστιανοῖς ἐκπροσωπῶν καὶ πάντας τοὺς πρὸ Χριστοῦ Ἑλληνας φιλοσόφους, τοὺς ἐλλόγως καὶ ἠθικῶς βιώσαντας· οἷον τὸν Σωκράτην, τὸν Πλάτωνα, τὸν Ἡράκλειτον καὶ λοιπούς, χριστιανούς καλῶν καὶ θεωρῶν, ἅτε λαβόντας ἀκτίνας τινας τοῦ θείου λόγου, οὐ τὸ πλήρες φῶς ἀπεκαλύφθη διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὰδε περὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὸν Χριστιανισμόν λέγει „οὐχ ὅτι ἀλλότρια ἔστι τὰ Πλάτωνος διδάγματα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔστι πάντῃ ὅμοια, ὥσπερ οὐδὲ τὰ τῶν ἄλλων, Σταϊκῶν τε καὶ ποιητῶν καὶ συγγραφέων. Ἐκαστος γάρ τις ἀπὸ μέρους τοῦ σπερματικοῦ θείου λόγου τὸ συγγενὲς ὁρᾶν καλῶς ἐφθέγγετο... οἱ γὰρ συγγραφεῖς πάντες διὰ τῆς ἐνοῦσης ἐμφύτου τοῦ λόγου σπορᾶς ἀμυδρῶς ἐδύνατο ὁρᾶν τὰ ὄντα. Ἐτερον γὰρ ἔστι σπέρμα τινός καὶ μίμημα κατὰ δύναμιν δοθέν καὶ ἕτερον αὐτὸ οὐ κατὰ χάριν τὴν ἀπ' ἐκείνου ἢ μετουσία καὶ μίμησις γίνεται...

ὅσα οὖν παρὰ πᾶσι καλῶς εἴρηται ἡμῶν τῶν χριστιανῶν ἔστι“ (β. ἀπολ. 13).

Ὁ δὲ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὁ Πλάτων οὗτος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, ὁ τὰ θέμεθλα τῆς χριστιανικῆς φιλοσοφίας θέμενος καὶ τὴν χριστιανικὴν πίστιν μετὰ τῆς γνώσεως, τὴν ἐπιστήμην μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ σπουδάσας ἵνα συγκεράσῃ καὶ συναδελφώσῃ τὸ μὲν ὅπως προάσπισθη τὴν ὑπὸ τῶν ἔθνικων φιλοσόφων καὶ τῶν γνωστικῶν ἀπειλίκτως καὶ συστηματικῶς καταπολεμουμένην χριστιανικὴν πίστιν, τὸ δὲ καὶ ὅπως διαμορφώσῃ τὰς ἀληθείας τῆς χριστιανικῆς ἡμῶν πίστεως εἰς καθαρῶς φιλοσοφικὸν σύστημα πολλαχοῦ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ λέγει ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἔργον τῆς Θεῆς Προνοίας οὐσα εἶχε τοιαύτην σχέσιν πρὸς τοὺς Ἑλληνας, οἷαν ὁ Μωσαϊκὸς νόμος πρὸς τὸν ἐκλεκτὸν λαὸν τοῦ Ἰσραὴλ.

Δηλαδή ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία εἶναι ἐκείνη, ἣτις πρὸ μὲν τῆς ἐλεύσεως τοῦ Σωτῆρος διηπαιδαγῶγει τοὺς Ἑλληνας εἰς Χριστόν, οὗτινος τὴν γέννησιν προεφήτευσεν αὐτός ὁ κατὰ τὸν σοφὸν ἐπίσκοπον Ἀνδριανῶν Φρέππελον προεκκραγεῖς τοῦ Χριστιανισμοῦ σπινθήρ Σωκράτης ὁ μέγιστος τῆς ἀνθρωπότητος φιλόσοφος εἰπὼν πρὸς τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Ἀλκιβιάδην ὅτι δὲν πρέπει νὰ αἰτῆ τι παρὰ τῶν θεῶν, ἕως οὐ κατέλθῃ τις ἀπ' οὐρανοῦ καὶ διδάξῃ ἡμᾶς πῶς δεῖ πρὸς θεοὺς καὶ πρὸς ἀνθρώπους

διακείσθαι· ἡ ἡμέρα δὲ τῆς ἀποστολῆς τούτου οὐκ ἔστιν, εἶπε, μακράν· (Ἀλκ. δευτ. XIII) καὶ ἀλλαχοῦ λέγει „καθεύδοντες διατελοῖτε ἄν, εἰμή τινα ἄλλον ὑμῖν ὁ Θεὸς ἐπιπέμψει κηδόμενος ὑμῶν“ (Ἀπολ. Σακρ.)

Μετὰ δὲ τὴν ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία εἶναι χρησίμη πρὸς θεοσέβειαν „πρὸ μὲν τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας ἦν ἀναγκαία τοῖς Ἑλλησιν εἰς δικαιοσύνην, νυνὶ δὲ χρησίμη πρὸς θεοσέβειαν γίνεται, προπαιδεῖα τις οὐσα τοῖς τὴν πίσιν δι' ἀποδείξεως καρποῦμένοις“ (στρωμ. στ. 5).

Μετὰ δὲ τὸν Κλήμεντα, θέντα τὰς βάσεις τῆς χριστιανικῆς φιλοσοφίας, ἴτοι τοῦ συνδυασμοῦ τῆς χριστιανικῆς πίστεως μετὰ τῆς γνώσεως ἔχομεν τὸν μαθητὴν καὶ διάδοχον αὐτοῦ ἐν τῇ κατηχητικῇ σχολῇ τῆς Ἀλεξανδρείας Ὀριγένην ἐκεῖνον τὸν πάνυ, ὅστις ἐπακοδόμησεν ἐπὶ τοῦ θεμελίου ἐκείνου, ὅπερ ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ ἔθηκε, τὸ λαμπρὸν τῆς συναδελφώσεως Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ μέγαρον ἀντὶ πλῆνθων καὶ ἀσφάλτου χρησάμενος πνεύματι ἑλληνικῷ καὶ θείῳ, τοιτέστι Χριστιανισμῷ καὶ ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ.

Ὁ πολυμαθέστατος καὶ χαλκέντερος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἀποδεχόμενος ὅτι μόνον διὰ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ εὕρῃ τὰς ἀποδείξεις τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας πρὸς ἣν αὐτὴ ἐν πολλοῖς δογματικοῖς ζητήμασι συνάδει καὶ μάλιστα

ἐν τοῖς φυσικοῖς καὶ ἠθικοῖς καθόλα σχεδὸν συμφωνεῖ καὶ νὰ κατανοήσῃ τὸ βάθος τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν πρῶτον μὲν ἐδίδασκε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ τοὺς Ἑλληνας ποιητὰς καὶ ῥήτορας καὶ φιλοσόφους καὶ εἶτα οὕτω καλῶς ἐγγεγυμνασμένους τὴν διάνοιαν εἰσήγεν εἰς τὴν μελέτην καὶ ἀκριβῆ κατανοήσιν τῶν ἱερῶν Γραφῶν καὶ ἔρευναν τῶν θείων τοῦ χριστιανισμοῦ δογμάτων καὶ τὴν θεωρίαν τοῦ ὄντος μνησόμενος τὸν μέγαν Μαῦσῆν, ὅστις „τοῖς Αἰγυπτίων μαθήμασι κατὰ Βασίλειον εἰπεῖν, ἐγγεγυμνασμένος τὴν διάνοιαν οὕτω προσήλθε τῇ θεωρίᾳ τοῦ ὄντος, καὶ τὸν σοφὸν Δανιὴλ, ὅστις τὴν σοφίαν τῶν Χαλδαίων ἐν Βαβυλῶνι καταμαθὼν, τότε τῶν θείων ἴλητο παιδευμάτων“.

Ἐκεῖνοι δὲ οἵτινες κατὰ τὴν τετάρτην ἑκατονταετηρίδα ἠγωνίσαντο μετὰ σθένους ἐπὲρ τῆς κατισχύσεως ἐν τῷ χριστιανισμῷ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἦτες καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀγρίους ἐξήμεροῖ καὶ ἐκπολιτίζει καὶ ἦν ἐθεώρησαν ἀπαραίτητον προγύμνασμα καὶ ἐγκαλῶπισμα πάσης χριστιανικῆς ψυχῆς εἶναι οἱ Βασίλειοι, οἱ Γρηγόριοι, οἱ Χρυσόστομοι, οἱ Συνέσιοι, οἵτινες καὶ μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτῶν βαθεῖαν ἔτρεπον εὐγνωμοσύνην πρὸς τοὺς διδασκάλους αὐτῶν οἱ μὲν πρὸς τὸν ἐθνικὸν περιώνυμον σοφιστὴν λιθάνιον πρὸς ὃν ὁ μέγας μάλιστα Βασίλειος καὶ μαθητὰς πολυπληθεῖς ἔστειλεν

ἐκλιπαρῶν αὐτόν, ἵνα κοσμήσῃ αὐτοὺς διὰ τῆς περὶ τὸν λόγον κομψότητος καὶ περιβάλλῃ διὰ τῆς χρυσοφάντου στολῆς τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, εἰς οὓς εἶχε τὴν ἀκράδαντον πεποιθήσιν ὅτι αὐτὸς ὕστερον ἤθελεν ἐμπνεύσει καὶ μεταδώσει τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις, ὁ δὲ Συνέσιος ἐτροφευε σεβασμὸν βαθύτατον· καὶ εὐγνωμοσύνην ἀπεριόριστον πρὸς τὴν διδάσκαλον αὐτοῦ Ὑπατίαν τὴν φιλόσοφον, τὴν θυγατέρα τοῦ μαθηματικοῦ Θεωνος, πρὸς ἣν μάλιστα ἐξέφραζε τὴν βαθυτάτην αὐτοῦ θλίψιν καὶ ὀδύνην ἐπὶ τῇ ὑπὸ βαρβάρων πολιορκίᾳ τῆς Πτολεμαίδος, ἣς ἦν ἀληθῆς ἐπίσκοπος.

Καὶ ὁ μὲν Βασίλειος, ὁ γόνος οὗτος τῆς ἐνδόξου Καισαρείας, ἐραστὴς γενόμενος τῆς σοφίας καὶ παιδείας τῶν ἡμετέρων σοφῶν προγόνων καὶ βουλόμενος ἵνα ἐμπνεύσῃ τὸν αὐτὸν ἔρωτα καὶ τὴν αὐτὴν ἐνθερμον ἀγάπην καὶ στοργὴν πρὸς τὰ ἀπαραμίλλητα ἐκεῖνα τῶν προγόνων ἡμῶν ἀριστουργήματα εἰς τοὺς παῖδας τῶν χριστιανῶν καὶ σκοπῶν, ἵνα συνδυάσῃ καὶ συναδελφώσῃ τὴν χριστιανικὴν πίστιν πρὸς τὴν ἡμετέραν φιλοσοφίαν ἐφιλοτέχνησε τὸν λόγον ἐκεῖνον, ὃς ἐπιγράφεται „πρὸς τοὺς νέους ὅπως ἀν. ἐξ ἑλληνικῶν, ὀφελοῖντο λόγων“ ἐν ᾧ ἡ προαίρεσις δύνανται τις νὰ εἴπῃ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας διστεπῶθῃ ἢ μᾶλλον ἐνομοθετήθῃ.

Ἐν τῇ παραινέσει δὲ ταύτῃ ὁ μέγας οὗτος ἱεράρχης ἔχων ὑπ' ὄψει τὴν ἡλικίαν τῶν νέων, ἣς ἕνεκα δὲν δύνανται νὰ κατανοήσῃσι τὸ βάθος τῆς διανοίας τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν προτρέπεται τοῦτους ὅπως προγυμνασθῶσι πρὸς τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἀρετῆς ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν ἡμετέρων ποιητῶν, τῶν λογοποιῶν καὶ τῶν ῥητόρων οὐδεποσῶς διαφέρουσι τῶν ἱερῶν Γραφῶν μιμούμενοι τοὺς ἐν τοῖς τακτικοῖς τὰς μελέτας ποιουμένους καὶ τοὺς δευσοποιούς „οἱ γὰρ ἐν χειρονομίαις καὶ ὀρχήσεσι τὴν ἐμπειρίαν κησάμενοι, ἐπὶ τῶν ἀγώνων τοῦ ἐκ τῆς παιδείας ἀπολαύουσι κέρδους“ διὰ χαρισμάτων καὶ ἀληθεστάτων εἰκόνων ἐξηγῶν τὸν τρόπον καθ' ὃν ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ παιδεία δύναται τὰ μάλιστα νὰ ἐπενεργήσῃ ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ προοδοποιήσῃ τὸ ἔργον τῆς θείας τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπου Ἰησοῦ θρησκείας. Τρέφων δὲ πραγματικῶς ἀληθῆ ἔρωτα πρὸς τὰ ἀπαραμίλλητα ἐκεῖνα τῆς ἑλληνικῆς διανοίας προϊόντα μετὰ πεποιθήσεως ἀποφαινεται ὅτι ἅπαντα τὰ ἀριστουργήματα ἐκεῖνα εἶναι ἀξία τῆς τῶν χριστιανῶν μελέτης καὶ προσοχῆς καὶ διαβεβαιοῖ ὅτι „πᾶσα ἡ ποιησις τῶν Ὀμήρων ἀρετῆς ἐστὶν ἔπαινος, καὶ πάντα αὐτῶ πρὸς τούτῳ φέρει ὅτι μὴ πάρεργον“. Συνίστησι δὲ τοῖς παισὶ τῶν χριστιανῶν τὸν Σόλωνα, τὸν Θεογνιν, τὸν Κεῖιον σοριστὴν Πρῶδικόν, τὸν Εὐριπίδην, τὸν Πλάτωνα

καὶ ἐν μεγίστῳ καὶ ἀκρατήτῳ ἐνθουσιασμῷ εὐρισκόμενος πρὸς τὴν ἐνδοξὸν σοφίαν καὶ παιδείαν τῶν ἡμετέρων προγόνων ἐπιφωνεῖ· „Καὶ σχεδὸν ἅπαντες, ὧν δὴ καὶ λόγος τίς ἐστὶν ἐπὶ σοφίᾳ ἢ μικρόν, ἢ μείζον, εἰς δύναμιν ἕκαστος ἐν τοῖς ἑαυτῶν συγγράμμασιν, ἀρετῆς ἔπαινον διεξήλθον, οἷς πιστέον καὶ πειρατέον ἐπὶ τοῦ θίου δεικνύνας τοὺς λόγους“.

Ἐκτὸς δὲ τῶν μαθημάτων τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς σοφίας, ἅτινα τρέφουσι τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ὁ ἄρτος τὸ σῶμα, ἀνατρέφει καὶ πράξεις ἐναρέτους, ἃς εἰς μῆμῃσιν ἡμῖν μάλιστα τοῖς χριστιανοῖς προβάλλει, τοῦ Μ. Περικλέους, τοῦ Εὐκλείδου, τοῦ Σακράτους, τοῦ μεγάλου τῆς Ἀνατολῆς ἐκπολιτιστοῦ Ἀλεξάνδρου „ὅς τὰς θυγατέρας Δαρείου αἰχμαλώτους λαβάν... οὐδὲ προσιδεῖν ἰξίωσεν, αἰσχρὸν εἶναι κρίναν τοὺς ἀνδράς ἐλόντα, γυναικῶν ἡττηθῆναι“ καὶ τοῦ Κλεινίου, οὗς δικαιοτάτα ὁ μάρτυς Ἰουστίνος καλεῖ χριστιανούς πρὸ Χριστοῦ.

Τὰς ἐναρέτους δὲ πράξεις, ἃς οἱ ἅγιοι οὔτοι πρόγονοι ἡμῶν ἐποίησαν, ὁ στυλὸς οὗτος τοῦ ὀρθοδόξου χριστιανισμοῦ παραβάλλων πρὸς τὰ παραγγέλματα τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου εὐρίσκει ὅτι τὸ μὲν παράδειγμα τοῦ Σακράτους εἰς χριστιανικὴν ἀρετὴν πρὸ Χριστοῦ ἐξυψωθέντος, ἅτε καὶ περὶ ἀνταποδόσεως τῶν κακῶν διδάσκοντος ὅτι „οὐκ ἀντιδικεῖν δεῖ οὐτ' ἀντὶ κακῶς ποιεῖν

οὐδένα ἀνθρώπων, οὐδ' ἂν ὀπιοῦν πάσχι ἐπ' αὐτῶν“ (Πλατ. Κριτ. 49, β.) καὶ εὐαγγελικὴν καρτερίαν καὶ ἀνοχίην ἐπιδειξάμενου ὅτε τις εἰς αὐτὸ τὸ πρόσωπον ἐτυπεν ἀπειδῶς ἐμπροσθέν καὶ ὑποῦλον ὑπὸ τῶν πλιγγῶν κατέστησε, τὸ παράδειγμα λέγει τοῦτο τοῦ ἀνεκτικωτάτου Σακράτους ἐστὶν ἀδελφὸν τῷ εὐαγγελικῷ παραγγέλματι τῷ λέγοντι ὅτι τῷ τύποντι κατὰ τῆς σιαγόνης καὶ τὴν ἐτέραν παρέχειν προσήκει· τὸ δὲ τοῦ Περικλέους ἢ τοῦ Εὐκλείδου, ἀνεχομένων μετὰ πραότητος εὐαγγελικῆς τὰς λοιδορίας ἀγοραίων τινῶν ἀνθρώπων ἀδελφὸν ἐστὶν ἐκείνῳ τῷ τοὺς διώκοντας ὑπομένειν καὶ πράως αὐτῶν τῆς ὀργῆς ἀνεχεσθαι· τὸ δὲ παράδειγμα τοῦ Κλεινίου δυναμένου ἀπορυγεῖν ζημίαν τριῶν ταλάντων, ἢτοι 18.000 δραχμῶν κατ' ἐλάχιστον ὄρον δι' ὄρκου καὶ ἀποτίσαντος μᾶλλον ἢ ὀμόσαντος καὶ ταῦτα εὐορκεῖν μέλλοντος ἀδελφὸν ἐστὶν ἐκείνῳ τῷ χριστιανικῷ παραγγέλματι τῷ ἀπαγορευόντι ἡμῖν τελέως τὸν ὄρκον „ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὀμόσαι ὅλας“ ἐφ' ᾧ καὶ ἐπιλέγει „Ταῦτα, σχεδὸν εἰς ταῦτόν τοῖς ἡμετέροις φέροντα, πολλοῦ ἀξίον εἶναι μνησασθαι τοὺς τηλικούτους φημί“.

Τοιαύτας εὐαγγελικὰς ἀρετάς, παῖδες Ἑλλήνων, οἱ πρόγονοι ἡμῶν καὶ πρὸ τῆς ἐμφανίσεως ἐπὶ τοῦ χριστιανισμοῦ τέσσαρας καὶ πλεον αἰῶνας ἐπετέλουν, διότι διὰ τοῦ

ὕψαιτοῦς αὐτῶν πνεύματος καὶ τῆς διανοηστικῆς καὶ μεγάλης διανοίας μεταρσιωθέντες εἰς σφαιραν ὑπερκόσμιον καὶ μεταωρθέντες ὑπεράνω τῶν γῆινων καὶ φθαρτῶν κατενόησαν τὴν θείαν αὐτῶν καταγωγὴν καὶ τὸν ὧδε ἀληθὴ προορισμόν, ὅστις εἶναι ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις τοῦ νοῦ ἡμῶν καὶ ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ διάπλασις τῆς καρδίας ἡμῶν· ὁ δὲ Γρηγόριος ὁ θεολόγος, ὁ βαθύτατος οὗτος τῆς ἀρχαίας παιδείας ἐπιγνώμων, ὅσακις δίδοται αὐτῷ ἀφορμὴ ἵνα περὶ Ἑλληνικῆς παιδείας ὁμιλήσῃ, οὐ μόνον μεγαλῶς αὐτὴν ἐγκομιάζει, ἀλλὰ καὶ θεωρεῖ ὡς ἀπαραίτητον τοῖς νέοις ἐφόδιον καὶ τὸ πρῶτον ἐν ἀνθρώποις ἀγαθόν, τοὺς δὲ διαπτύοντας αὐτὴν ὡς ἐπικίνδυνον καὶ βλαβερὰν ἀποκαλεῖ σκισοὺς καὶ ἀπαιδεύτους, οἵτινες θέλουσι τοὺς πάντας ὁμοίους αὐτοῖς ἵνα κατακαλέπτωσι τὸ ὄνειδος τῆς ἐαυτῶν ἀμαθίας καὶ μὴ ἐλεγχῆται ἡ μαρτία αὐτῶν καὶ ἀπαιδευσία (ἐπιταρ. εἰς Μ. Ἀθαν. ιε. καὶ εἰς Μ. Βασίλ. ιε.)

Ὁ δὲ ὑπάτος τῶν ἱεροκληρῶν ἀπάντων τῶν αἰώνων, ὁ Χρυσορρήμων Ἰαννίνης, ὁ Δημοσθένης οὗτος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ οὐ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα καὶ ἀπαράμιλλον ἐγγλωττίαν καὶ τὴν ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ ἐπανθοῦσαν καλλιέπειαν οἱ αἰῶνες ἀπεθαύμασαν καλέσαντες αὐτὸν ἐπὶ τούτῳ Χρυσόστομον, οὐδέποτε θὰ ἰδύνατο νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἀπαράμιλλτον ἐκεῖνο τῆς

ῥητορικῆς τέχνης καὶ δεινότητος ὕψος, εἰς ὃ μόνον οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι ἐξυψώθησαν, οὐδέποτε θὰ ἰδύνατο νὰ προσοικειωθῇ ἅπασαν τὴν τέχνην τῆς ἀρχαίας ῥητορικῆς, ἂν μὴ παρὰ τῷ Λιβανίῳ, καίπερ ἔθνικῳ, ἐδιδάσκετο τοὺς ποιητὰς καὶ ῥήτορας καὶ ἐμμεῖτο πάντα τὰ μυστήρια τῆς ἡμετέρας γλώσσης καὶ σοφίας, ἥτις κατ'αὐτὸν τοῦτον εἶναι ἀπαραίτητος καὶ λίαν ἀναγκαῖα εἰς πάντα μὲν ἄνθρωπον, μάλιστα δὲ εἰς τὸν πνευματικὸν ποιμένα καὶ ἂν ἔτι ἔχη τὴν δύναμιν τοῦ θαυματουργεῖν.

Ἐκτὸς δὲ τῶν ἐν λόγῳ πατέρων ἔχομεν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ πληθὺν ἄλλων τοιοῦτων, οἵτινες ἦσαν ἐρασταὶ καὶ σφοδρότατοι θαυμασταὶ καὶ λάτρεις καὶ γνωστοὶ βαθεῖς τῆς ἀμμήτου καὶ ἀθανάτου γλώσσης καὶ σοφίας τοῦ μεγίστου τῆς οἰκουμένης ποιητοῦ Ὀμήρου, τοῦ Ὀρφέως, τοῦ συγκινούντος τὰ δένδρα διὰ τῆς λύρας αὐτοῦ κατὰ τὸν ἐπίσης μέγιστον ποιητὴν Δισχύλον, τῆς περιανέμου Σαπφούς, τῆς Κορίννης, τοῦ Πινδάρου, τοῦ Σοφοκλέους, τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ σοφωτάτου ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων Σακράτους, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Δημοσθένους, τοῦ λέοντος τοῦτου τοῦ βήματος, καὶ τῆς λοιπῆς ἐκείνης καὶ ἐξόχου στρατιᾶς τῶν σοφωτάτων προγόνων ἡμῶν, ἂν τὰ πρωτότυπα πνευματικὰ προϊόντα, ἅτινα εἰς τὴν ἀνάπλασιν καὶ πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀν-

θρωπότητος συνετέλεσαν, ἀποθαυμάζουσιν οἱ μέγιστοι νόες καὶ κριτικώτατοι ἄνδρες πάντων τῶν ἐθνῶν καὶ ὁμογενῶν ἀναγνωρίζουσιν αὐτὰ ὡς τὰ μόνα ἀριστουργήματα, ἅτινα νοῦς ἀνθρώπινος ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ ἐκ τῆς ἐμβριθοῦς καὶ βαθείας μελέτης τῶν ὁποίων ἠρύσαντο μετὰ ταῦτα οἱ σοφοὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν τοὺς κανόνας καὶ συνέταξαν τὰ εἰς ἐκάστην ἐπιστήμην διάφορα ἐπιστημονικὰ αὐτῶν ἔργα.

Ἐνώπιον δὲ τῆς ἀξιοθαυμάστου καλλιτεχνίας τῶν ἔργων τοῦ Φειδίου, τοῦ ἐξ ἐλέφαντος καὶ χρυσοῦ ποιήσαντος τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ Δία, τοῦ Ἀρχιλόχου καὶ Φιλοκλέους, τοῦ Ἀνθεμίου καὶ τῶν ἄλλων ἐκείνων θαυμασίων καλλιτεχνῶν ἐκ τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης προσερχόμενοι οἱ σοφοὶ προσκυνηταὶ ἀποκαλύπτονται καὶ γονυκλιτοῦσι προσφέροντες οὕτω τὴν τιμητικὴν αὐτῶν προσκύνησιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν διάνοιαν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν χεῖρα τὰς παραγαγούσας τοιαῦτα ἀξια ὄντως θαυμασμοῦ δημιουργήματα, τὸν ἀνθρώπινον νοῦν καταπλήσσοντα.

Κεχωρισμένως λοιπὸν τῆς σοφίας ταύτης καὶ παιδείας τῶν ἐξόχων ἡμῶν προγόνων δὲν ἦτό ποτε δυνατόν νὰ νοήσῃ τὸν χριστιανισμόν οἱ διατυπώσαντες καὶ καθόρισαντες τὰ δόγματα αὐτοῦ, καθόσον ἀνευ αὐτῆς δὲν θὰ διέμενεν αὐτός, οἷος ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν ἀποστόλων παρεδόθη.

Ἐκτός δὲ τούτου διὰ τῶν πνευματικῶν προϊόντων τῶν ἡμετέρων προγόνων μορφοῦται ἠθικῶς ἡ ψυχὴ καὶ διαπλάσσεται ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου, ἀναπτύσσεται ἡ διάνοια, ἐμπνέεται τὸ γενναῖον φρόνημα καὶ τὸ ὑψηλὸν αἶσθημα, ὁ σεβασμὸς πρὸς τοὺς νόμους καὶ τὰς καθεστηκυίας ἀρχάς, ὁ ἔρωσ πρὸς τοὺς βωμοὺς καὶ τὰς ἐστίας ἡμῶν καὶ ἡ ἐν τοῖς κινδύνοις καὶ τῆς θλίψεσιν ἀνδρεία.

Τοιαύτην λοιπὸν γλῶσσαν καὶ σοφίαν δὲν ἦτό ποτε δυνατόν νὰ μὴ συστήσωσιν εἰς τοὺς χριστιανοὺς θερμώτατα καὶ νὰ μὴ ἀμυνθῶσιν ὑπὲρ τῆς κατισχύσεως αὐτῆς ἐν τῷ χριστιανισμῷ οἱ τὴν ἠθικὴν ἀνάπλασιν καὶ μόρφωσιν τῆς κοινωνίας ἀναλαβόντες ἱεράρχαι καὶ νὰ μὴ ἐπιχειρήσωσι τὴν συναδέλφωσιν τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας καὶ παιδείας μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἦτις ὄντως ἐπῆρξεν ἀδιάσπαστος καὶ κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα τέσσαρας αἰῶνας, ὡς καταδηλοῦται ἐκ τοῦ βίου καὶ τῶν συγγραμμάτων ἀνδρῶν δυναμένων ἵνα καταριθμηθῶσι μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς κατὰ τοὺς αἰῶνας ἐκείνους διενεργουμένης κοινωνικῆς ἀναμορφώσεως· οἷον τοῦ ἐξ Ἑμέσσης τῆς Συρίας ὀρωμένου, ἐπισκόπου δὲ Τρίκκης τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ γενόμενου, Ἡλιοδώρου, τοῦ ἐκ Πανοπόλεως τῆς Αἰγύπτου Νόννου, τῶν Γαζαίων Προκοπίου, Αἰνείου καὶ Ἰωάννου καταγινομένων εἰς φιλοσοφικὰς καὶ ἀγιο-

γραφικὰς ἐν ταῦτῳ μελέτας, εἰς τὴν ἀν-
 τασίν εἰδυλλίων καὶ τὴν ἑρμηνείαν τῆς
 ὀκτατεύχου καὶ ἄλλων τῆς Π. Διαθήκης
 βιβλίων, τοῦ Κρήτης Ἀνδρέου, ὅστις δὲν
 θὰ ἰδύνατο νὰ ρθάσῃ εἰς τὸ ὕψος ἐκεῖνο
 τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως καὶ νὰ σαλ-
 πίσῃ τρανῶς τὰ θεῖα ἐκεῖνα μελωδίματα
 ἀνά τὴν οἰκουμένην πᾶσαν, τηλαυγέστατος
 οὕτως ἀναδεικνύμενος τῷ κόσμῳ φωστήρ,
 ἂν μὴ πρότερον ἐμελέτα τὰ ποιήματα καὶ
 τὰς λοιπὰς συγγραφὰς τῶν ἡμετέρων προ-
 γόνων· τοῦ ἐπισκόπου τῆς ἐν Παλαιστίνῃ
 Μαΐουρᾶ Κοσμᾶ, τοῦ ποιητοῦ καὶ μελωδοῦ
 ἐπονομαζομένου, ὃν ὁ Σουΐδας καλεῖ
 „εὐφυνέστατον καὶ πνέοντα μουσικὴν ὅλως
 ἑναρμόνιον“ καὶ ὅστις διὰ τῶν ἱερῶν καὶ
 κατανυκτικωτάτων αὐτοῦ ᾠδῶν κατα-
 κοσμήσας τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ
 καταρωτίσας διὰ τῶν σοφῶν αὐτοῦ διδασχῶν
 σύμπαντα τὸν ὀρθόδοξον χριστιανικὸν κό-
 σμον, δὲν θὰ ἰδύνατο νὰ ἀρθῇ εἰς τοιοῦτον
 ὕψος ἂν μὴ ἦν κάτοχος τῆς ἀρχαίας προ-
 γονικῆς ποιήσεως καὶ παιδείας· τοῦ Ἰωάν-
 νου τοῦ Δαμασκηνοῦ, τοῦ διὰ τὴν εὐγλωτ-
 τίαν αὐτοῦ χρυσορροῶ κληθέντος, ὅστις διὰ
 τῶν σοφῶν αὐτοῦ συγγραφῶν „ἀνήγαγεν
 εἰς σύστημα τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν,
 ὑπεστήριξε διὰ τῶν τεχνικῶν τῆς Ἑλλη-
 νικῆς φιλοσοφίας ὄρων τὴν περὶ τούτου
 δοξασίαν τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ
 ἀπετέλεσεν ἐν γένει ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς

τὴν βάσιν τῆς δογματικῆς διδασκαλίας ἐν
 τῇ Ἀνατολῇ“ (Παπαρηγ.). Ὁ Χρυσορροῶς
 οὗτος ἀνευ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας δὲν
 θὰ ἰδύνατο νὰ κοσμήσῃ τὴν Ἐκκλησίαν
 τοῦ Χριστοῦ διὰ τῶν ἑρμέτρων καὶ πεζῶν
 ἐκείνων ὕμνων καὶ τῶν μελιρροῦτων ᾠ-
 σμάτων, δι’ ὧν οὐ μόνον ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες
 δοξολογοῦμεν καὶ εὐχαριστοῦμεν τῷ δη-
 μιουργῷ ἡμῶν καὶ πλάστῃ ἐπὶ ταῖς εὐεργε-
 σίας, ἃς παρέχει ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ σύμπας
 ὁ ὀρθόδοξος χριστιανισμός.

Ὁ αὐτὸς δὲ ἀδελφικὸς σύνδεσμος τοῦ
 πνεύματος τῶν ἀρχαίων ἡμῶν προγόνων
 μετὰ τοῦ πνεύματος τοῦ χριστιανισμοῦ ἀ-
 διάρρηκτος ἐπικρατεῖ καὶ κατὰ τοὺς χρόνους
 τοὺς μετὰ τὴν ἀπόσχισιν τῆς Παπικῆς ἐκ-
 κλησίας ἀπὸ τῆς μᾶς, ἀγίας, καθολικῆς καὶ
 ἀποστολικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ὡς τρα-
 νόνατα δεικνύουσι τοῦτο οἱ κατὰ τοὺς χρόνους
 τούτους τὴν θύραθεν καὶ ἔσω παιδείαν
 θεραπεύσαντες ἡμέτεροι κληρικοὶ καὶ λαϊκοί.

Καὶ πρωτίστως τοῦτο διατρανοῖ ὁ μέγας
 ἐκεῖνος ἱεράρχης, ὁ βαθὺς ἐπιγνώμων πάσης
 ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ ἐπιστήμης, ὁ κατὰ
 τὴν ἀτέραντον ἀνάγνωσιν καὶ ἐκπληκτικὴν
 πολυμαθεῖαν ὑπερβαλὼν οὐ μόνον τοὺς
 συγχρόνους αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς
 λογίους ἀπάντων τῶν αἰώνων, ὁ βιβλιο-
 φαγώτατος κατὰ τινα τῶν θαυμαστῶν αὐτοῦ,
 ὁ πολυγραφήτατος καὶ κριτικώτατος ἐκεῖνος
 συγγραφεὺς, ὁ διὰ τῆς συγγραφῆς τῆς μυριο-

βίβλου καὶ μόντης ἀθάνατον καταλιπὼν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐπιστημῶν μνήμην, ὁ τὴν ὀρθόδοξον τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν ἀσπilon ἀπὸ τῶν καταχρήσεων τοῦ Παπισμοῦ διασώσας καὶ τὴν ἱεράν τῶν πατέρων ἡμῶν πίστιν ἀνόθευτον διατηρήσας καὶ τὸν ἐθνισμὸν ἡμῶν ἀλώβητον καὶ ἀπαραχάρακτον διαφυλάξας, ὁ ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν καὶ μάλιστα τῶν Σλαύων, ὁ μεγαλοφρονότατος τῆς ὀρθοδοξίας κήρυξ καὶ διδάσκαλος, τὸ ἀγλαῖσμα τῆς ἡμετέρας φυλῆς, τὸ ἐγκαύχημα τοῦ ἡμετέρου Γένους, τὸ ἀγλαὸν ἐνδιαιτήμα πάσης γνώσεως, πάσης σοφίας, πάσης ἐπιστήμης, ὁ ἀκριβέστατος καὶ λογιάτατος φιλόλογος, ὁ ἐξοχώτατος ἰατρός, ὁ ἀριστος μαθηματικός, ὁ ὑπάτος ἱστορικός, ὁ ἐμπειρότατος συνήγορος, ὁ ὑπέρτατος θεολόγος Φώπιος ὁ ἱερός καὶ μέγας.

Πλὴν δὲ τοῦ μεγάλου τούτου Πατρὸς τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ ἐν ἑαυτῷ συγκεντροῦντος ἀπασαν τὴν κλασικὴν καὶ θεολογικὴν παιδευσιν καὶ ἅπαντα τὰ ἐξοχα προτερήματα, ἅτινα ἡ Θεία Πρόνοια ἐπεδαψίλευσέ ποτε θνητῷ, μεγίστην κατέχει θέσιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Κύριλλος ὁ Θεσσαλονικεὺς, ὁ ἐντολῆ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Γ. διαδοὺς ἐν Χερσῶνι παρὰ τοῖς Χαζάροις τὸν Χριστιανισμόν· ὁ ἀπόστολος δὲ οὗτος τῶν Σλαύων ἐγίνωσκεν ἀριστα τὴν πατριὸν αὐτοῦ γλῶσσαν τὴν Ἑλληνικὴν καὶ μετὰ τοῦ αὐτα-

δέλφου αὐτοῦ Μεθοδίου, τοῦ ἀπὸ ἀγαθοῦ ἀξιαματικοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ χειροτονηθέντος ἱερέως διὰ τῆς εὐρείας αὐτῶν καὶ καθαρᾶς ἑλληνικῆς διανοίας ἐπενόησαν τὴν Σλαυικὴν ἀλφάβητον, ἐν ἣ ἀνέμιξαν πολλὰ ἡμέτερα γράμματα, ἅτινα καὶ μόνα δύνανται ἡλίου φαινότερον νὰ καταδείξωσι τὴν Ἑλληνικὴν τῶν ἀποστόλων τούτων καταγωγὴν, ἣν οὐδεμία ἱστορία ἐν τῷ κόσμῳ διαμρισθητεῖ, πλὴν τῆς τῶν Τουρανικῶν ἐχόντων καταγωγὴν, ἂν δύναται νὰ κληθῆ ἱστορία τὸ μυθολογικὸν αὐτῶν συμπύλημα, οἷτινες, ὡς ἀριστα καὶ ὀρθότατα, καὶ εἰλικρινέστατα καὶ δικαιοτάτα παρετήρησεν ὁ Γάλλος Rambaud „ἀνευ τῶν μεσαιωνικῶν ἡμῶν ἱστορικῶν καὶ χρονογράφων, ἀνευ τοῦ Προκοπίου, τοῦ Μενάνδρου, τοῦ Θεοφάνους, τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, τοῦ λέοντος Διακόνου, τοῦ Κεδρηνοῦ, οἱ Ῥῶσσοι, οἱ Οὐγγροὶ, οἱ Σέρβοι, οἱ Κροάται, οἱ Βούλγαροι, οὐδὲν ἤθελον γινώσκει περὶ τε τῆς καταγωγῆς αὐτῶν καὶ τῶν πρώτων τοῦ ἐθνικοῦ αὐτῶν βίου περιπετειῶν“ (Κ. Παπαρ. τομ. 3 σελ. ζ).

Διὰ τῆς κεκραμένης δὲ ταύτης γλῶσσης εἰς ἣν μετέφρασαν τὸ ἱερόν τοῦ Χριστοῦ εὐαγγέλιον, τὸ ἱερόν τῆς πίστεως σύμβολον, καὶ τὰ ἑλληνικὰ λειτουργικὰ βιβλία πάντα καὶ ἄλλα ἱθικοθρησκευτικά, καθόσον οἱ λαοὶ οὔτοι δὲν ἠδύναντο κἂν λογικῶς νὰ σκεφθῶσι, πολὺ δὲ περισσότερο νὰ

συνθέσωσιν ἄσματα καὶ προσευχάς, δι' ὧν
νά συνομιλῶσι μετὰ τοῦ δημιουργοῦ αὐτῶν,
ὃν τελέως ἠγνόουν, διέδωκαν οἱ αὐτάδελ-
φοι οὗτοι Ἕλληνες κληρικοὶ τὸν Χριστια-
νισμόν εἰς τοὺς Μορανοὺς, τοὺς Βοεμοὺς,
τοὺς Χαζάρους καὶ τοὺς Βουλγάρους, παρ'
οἷς καὶ ἔθηκαν τὰς βάσεις τῆς ἑξήμερώσεως
καὶ τῆς ἑξανθρωπίσεως καὶ ἔσπειραν τὰ
πρῶτα σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ, ἤτοι γραφὴν,
φιλολογίαν, διοίκησιν, ἅτινα δυστυχῶς παρὰ
τοῖς τελευταίοις δὲν ἐρριζοβόλησαν, ἀτε-
μῆ εὐρόντα ἔδαφος γόνιμον καὶ καρπο-
φόρον, ἀλλὰ ἀνικμον, ἀχμῶδες καὶ πληρες...

Ἡ ἐποχὴ αὕτη, ἐποχὴ τοῦ Φωτίου ἢ τῶν
Μακεδόνων ὀνομαζομένη, ἀνέδειξε καὶ
πληθὺν ἄλλων λογιωτάτων ἀνδρῶν συγ-
κεντρούντων ἐν ἑαυτοῖς τὴν κλασικὴν καὶ
θεολογικὴν παιδείαν, ἐν οἷς διακρίνονται
Νικήτας ὁ Παφλαγῶν, Νικήτας ὁ Βυζάντιος,
Ἰωσήφ ὁ ὕμνογράφος, ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ
αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοιο
Λέων, ὁ ἐπικληθεὶς σοφὸς καὶ ὁ τούτου
υἱὸς Κωνσταντῖνος ὁ Πورφυρογέννητος,
οἱ πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως Νικό-
λαος ὁ Μυστικὸς καὶ Μιχαὴλ ὁ Κηρουλά-
ριος, ὁ Τρίκκης Οἰκουμένιος, ὁ Εὐχαΐταν
Ἰωάννης ὁ Μαυρόπουλος καὶ ἄλλοι ἐπιφανεῖς
καὶ σοφώτατοι ἄνδρες.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἱερὰ ἐκείνη χορεία τῶν κατὰ
τὴν ἐποχὴν τῶν Κομνηνῶν καὶ Παλαιο-
λόγων ἀκμασάντων σπουδαιοτάτων καὶ

σοφωτάτων καὶ πολυγραφωτάτων Ἑλλήνων
θεολόγων δείκνυσι τορῶς λίαν τὸν ἀδελ-
φικὸν σύνδεσμον τῶν Ἑλληνίδων Μουσῶν
μετὰ τῆς ἱερᾶς θεολογίας.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ Κωνσταντινού-
πολις ἐγένετο ἡ ἑστία τῶν Ἑλληνικῶν
γραμμάτων ἢ ὡς λέγει ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ
„ἀπάσης παιδείας καὶ τέχνης λογικῆς οὐκ
ἔνδεως εἶχεν“. Αὕτη ἐγέννησε καὶ ἔξε-
παίδευσε τὸν ὑπατον τῶν φιλοσόφων τῶν
χρόνων τούτων Μιχαὴλ τὸν Ψελλόν, τὸν
παιδαγωγὸν Μιχαὴλ τοῦ Ζ' τὸν συγκεν-
τρούντα ἐν τῇ εὐρείᾳ αὐτοῦ ἑλληνικῇ δια-
νοίᾳ ἀπάσας τὰς ἐπιστήμας, τὴν φιλοσοφίαν,
τὴν θεολογίαν, τὴν ἱστορίαν, τὴν ἰατρικὴν,
τὴν ῥητορικὴν, τὰ φυσικομαθηματικὰ καὶ τὰ
νομικά, ὡς ἐκ τῶν σοφῶν συγγραμμάτων,
ἅτινα κατέλιπεν ἡμῖν, δηλοῦται.

Αὕτη ἐγαλούχησε καὶ τὸν παιδαγωγὸν
Κωνσταντῖνου τοῦ υἱοῦ Μιχαὴλ τοῦ Ζ' τὸν
ἀπὸ τοῦ 1076 ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας
γενόμενον Θεοφύλακτον, τὸν ἐν ταῖς ἑκατὸν
καὶ τριάκοντα ἐπιστολαῖς αὐτοῦ διεκτραγω-
δοῦντα καὶ ἀποδυσρόμενον ἐπὶ τῇ βαρ-
βαρότητι καὶ ἀγρίᾳ καταστάσει τῶν Βουλ-
γάρων.

Ταύτης γόνος εἶναι καὶ ὁ ἐντριβέστατος
ἐν ταῖς Γραφαῖς καὶ ἀριστος τούτων ἑρμη-
νευτῆς καὶ τοῦ δόγματος ἐπιστήμων Εὐθύ-
μος ὁ Ζυγαβηνός.

Ἀλλὰ μὴ δὲν ἐξέθρεψεν ἡ Ἑλληνίς

αὐτὴ καὶ τὸν ἄνδρα ἐκείνον, οὕτινος τὴν πολυμάθειαν χαρακτηρίζουσι τὰ σοφὰ ὑπομνήματα εἰς τὰ ἀθάνατα τοῦ Ὀμήρου ποιήματα καὶ τοῦ Πινδάρου, τὸν Θεσσαλονίκης δηλονοῦν Εὐστάθιον, τὴν Μοῦσαν τῶν ἐννοιῶν, τὴν χάριν τῶν λέξεων, τὴν φιλόσοφον Καλλιόπην κατὰ Ψελλὸν εἰπεῖν :

Ἡ Κωνσταντινούπολις ἀνέδειξε καὶ τὸν καλλίνικον καὶ γενναῖον τῆς ὀρθοδοξίας στρατηλάτην Μάρκον τὸν Ἐρέσου, τὸν Εὐγενικὸν λεγόμενον, τὸν ἀνόθευτον διατηρήσαντα τὴν ὀρθόδοξον πίστιν καὶ ἀλύμαντον ταύτην παραδόντα τοῖς ἐπιγιγνομένοις, τὸν γενναίως ἐν Φλαυρεντίᾳ ἀμνηθέντα ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἀνατολικῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τούτους ἠκμασαν καὶ πλείστοι ἄλλοι φαστήρες ταμεία τῆς θύραθεν καὶ τῆς ἔσω σοφίας γενόμενοι ἐν οἷς διακρίνονται ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριος ὁ Κύπριος, οἱ ἀρχιεπίσκοποι Θεσσαλονίκης Νεῖλος ὁ Καβάσιλας, ὁ ἀδελφιδοῦς αὐτοῦ Νικόλαος καὶ Συμεών, οἱ σοφώτατοι καὶ ἀήττητοι τῆς ὀρθοδοξίας πρόμαχοι Ἰωσήφ ὁ Βουέννιος, Γεννάδιος ὁ Σχολάριος καὶ ἡ ἱερὰ ἐκείνη χορεία τῶν σοφῶν πατέρων ἡμῶν, οἵτινες τὰ κUANά τοῦ Βοσπόρου ἐγκαταλείψαντες ὕδατα μετέβησαν εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην καὶ ὡς ἄλλοι τινὲς Τριπτόλεμοι ἀπέσπειραν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, ἅπανα ἀναβλαστή-

σαντα τὰ μάλιστα συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῶν ἐπιστημῶν, τῶν τεχνῶν καὶ τὴν ἐξημέρωσιν καὶ τὸν ἐκπολιτισμὸν τῶν λαῶν τῶν χωρῶν ἐκείνων.

Ἀπὸ δὲ τῶν μέσων τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος ἡ Ἐκκλησία αὐτὴ ὡς ἄλλη τις μήτηρ φιλόστοργος ἀνέλαβεν ὑπὸ τὴν ἄμεσον αὐτῆς προστασίαν καὶ σκέπην τὰς Ἑλληνικὰς Μοῦσας, ἅς ἐν τοῖς πενιχροῖς νάρθηξι τῶν ἱερῶν τοῦ ὑψίστου ναῶν ἐστέγασε τὴν καλλιέργειαν αὐτῶν ἀναθεῖσα τοῖς ἱερεῦσι τοῦ μεγάλου καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ τῶν πατέρων ἡμῶν μετὰ θρησκευτικοῦ ὄντως ζήλου καὶ ἀφοσιώσεως ἐκπληρώσασι τὰ ἀνατεθέντα αὐτοῖς ἱερὰ καθήκοντα. Καὶ δὲν περιεσώθησαν μόνον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ τὰ ἡμέτερα γράμματα ὡς ἐν τῇ κιβωτῇ ὁ Νῶε μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκαλλιουργήθησαν καὶ ἀνεπτύχθησαν ἐν ταῖς σχολαῖς, αἵτινες τῇ μητρικῇ προνοίᾳ καὶ μερίμνῃ τῆς μητρὸς ἡμῶν Ἐκκλησίας εἰς τὴν ὀφείλομεν σεβασμὸν ἀπεριόριστον καὶ εὐγνωμοσύνην αἰδίων, ἰδρῦθησαν ἀπὸ τοῦ 15. αἰῶνος ἐν Κωνσταντινουπόλει, Θεσσαλονίκῃ, Σμύρνῃ, Κυδωνίαις, Ἰωαννίνοις, Πάτρῳ, Ἰασίῳ, Βουκουρεστίῳ, Δημητσάνῃ, Χίῳ, Ἀγίῳ Ὄρει καὶ ἄλλαχού καὶ ἂν ἡ διεύθυνσις εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς λογιωτάτους καὶ σοφωτάτους ὄντως κληρικούς, ἀριστα καὶ ἀκριβέστατα γινώσκοντας καὶ γράφοντας τὴν προγονικὴν

ἡμῶν γλώσσαν, ἐκ τῆς ἱεράς τῶν ὁποίων χορείας ἀναφέρω τρεῖς μόνον τοῦ Γένους διδασκάλους κατὰ τὸν ιη' αἰῶνα ἀκμάσαντας καὶ εὐόρκως τὰ ἱερά αὐτῶν καθήκοντα ἐκπληρώσαντας, ἱκανοὺς δὲ ἵνα θεβαιώσωσι τοὺς λόγους μου, τοὺς ἐξῆς· τὸν κορυφαῖον τῶν χρόνων τούτων ἐκκλησιαστικὸν ῥήτορα Ἡλίαν τὸν Μηνιαίτην, τὸν βαθὺν γνώστην τῶν ἀγίων Γραφῶν καὶ μελίρρυτον τῶν Κυριακοδρομείων συγγραφέα, δίδων τοῖς πᾶσιν ἐγένετο γνωστός, Νικηφόρον τὸν Θεοτόκην, καὶ τὸν ὑπατον τῶν σοφῶν καὶ λογίων τῆς ἐποχῆς ταύτης Εὐγένιον τὸν τῆς κλεινῆς Ἀθωνιάδος δευθυντήν, τὸν εἰς Ὀμηρικὸν ἐξάμετρον μεταφράσαντα τὸν Βιργίλιον καὶ πληθὺν ἄλλων συγγραμμάτων σοφωτάτων συγγράψαντα.

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀποιχόμενος αἰὼν δὲν ἀπολείπεται τῶν πρὸ αὐτοῦ ποσῶς ὡς πρὸς τὴν γονιμότητα καὶ τὴν ἀξίαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, τὴν θύραθεν καὶ τὴν ἔσω σοφίαν ἐν ἑαυτοῖς συγκεντρούντων καὶ τὸ πνεῦμα τῶν προγόνων ἡμῶν μετὰ τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου συναδελφούντων, ἐν οἷς διακρίνεται ὁ ἀταραμίλλητος καὶ μελίρρυτος ἐκκλησιαστικὸς ῥήτωρ καὶ τῷ Ἑλληνι λόγῳ ἐντριβέστατος Κωνσταντῖνος ὁ Οἰκονόμος, οὐτινος ἡ ῥητορικὴ δεινότης ἀναπολεῖ εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν τοὺς μεγάλους τῆς Ἐκκλησίας πατέρας· ὁ κριτικώτατος

καὶ βαθυνούστατος καὶ τοῦ καταστατικοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος διοργανωτῆς Θεόκλητος ὁ Φαρμακίδης· ὁ ἐμπειρότατος ἐρμηνευτῆς καὶ ἐκδότης τῶν συγγραμμάτων τῶν σοφῶν ἡμῶν προγόνων Νεόφυτος ὁ Δούκας· ὁ πρῶτος τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν καὶ ῥητορικὴν ἐν τῷ ἔθνικῳ πανεπιστημίῳ διδάξας Νεόφυτος ὁ Βάμβας· ὁ κοσμήσας τὴν ἔδραν τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ ἔθνικοῦ πανεπιστημίου καὶ τὴν ἱεράν θεολογίαν θεραπεύσας Διονύσιος Κλεόπας· ὁ σοφὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας διδάσκαλος Κωνσταντῖνος ὁ Κοντογόνης· ὁ ἐντριβέστατος τῆς προγονικῆς παιδείας γνώστης καὶ ἐμπειρότατος τῶν ἀγίων Γραφῶν ἐρμηνευτῆς Νικόλαος ὁ Δαμαλάς, οὐτινος ἡ εὐγλωττία καὶ ἡ πρὸς τὸν Σωτῆρα ἀκράδαντος πίστις ὑπενθύμιζεν ἡμῖν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ τὴν εὐγλωττίαν καὶ τὴν πίστιν τῶν ἀρχαίων τῆς Ἐκκλησίας πατέρων καὶ τῶν πρώτων τοῦ Χριστιανισμοῦ πιστῶν.

Τούτοις πᾶρηκολούθησεν ἐν τῷ συνδιασμῷ τῆς προγονικῆς παιδείας μετὰ τῆς ἱεράς θεολογίας καὶ τῆ ἀδελφώσει τοῦ πνεύματος τοῦ Σακράτους καὶ τοῦ Πλάτωνος μετὰ τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου καὶ ἅπασα ἡ σεπτὴ ἐκείνη χορεία τῶν σοφῶν ἡμῶν πατέρων, οἵτινες κατανοήσαντες ὅτι ἄνευ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, εἰς ἣν κατ' ἔμπνευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἔγραψαν οἱ ἀπόστολοι τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χρι-

στοῦ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἦτο δύσκολος, ἂν μὴ ἀδύνατος, κατανόησις καὶ ἀνάπτυξις τῶν ἱερῶν Γραφῶν ἴδρυσαν τὰς διαφόρους σχολάς, ἐν αἷς ἐδιδάσκοντο καὶ διδάσκονται ἐσέτι καὶ ἀναπτύσσονται ἐν πλήρει ἁρμονίᾳ καὶ ἀδελφικῇ ὁμονοίᾳ καὶ ἀγάπῃ τὰ ἱερά συγγράμματα τῶν σοφωτάτων ἡμῶν προγόνων, δι' ὧν σύμπασα ἡ ἀνθρωπότης ἀνεμορφώθη καὶ τὸ ἱερόν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εὐαγγέλιον, δι' οὗ ὁ κόσμος ἠθικῶς ἀνεκαινίσθη καὶ ἐξ' ὧν ἐξῆλθον καὶ καθ' ἑκάστην ἐξέρχονται οἱ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ διακυβερνῶντες καὶ τὴν λογικὴν αὐτοῦ ποίμνην εἰς τὴν ἀληθεῖ ὁδὸν τῆς ζωῆς καὶ οὐχὶ τῆς φανλότητος καὶ τοῦ φυλετισμοῦ, ὡς ἡ ἱστορία αὐτῆ μαρτυρεῖ, ὀδηγοῦντες σοφοὶ ἱεράρχαι ἐν τῇ διανοίᾳ καὶ τῇ Ἑλληνικῇ καρδίᾳ τῶν ὁποίων οὐδέποτε, οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἴχνος παρετηρήθη ἐχθρότητος πρὸς τὴν παιδείαν καὶ φυλετισμοῦ, ὡς παρὰ κληρικοῖς ἄλλων Ἐκκλησιῶν παρατηρεῖται, οἵτινες τὴν σημαίαν κατὰ τε τῆς ἐλευθέρως παιδεύσεως τῶν χριστιανῶν καὶ παντὸς μὴ ἀνήκοντος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν αὐτῶν καὶ τὴν φυλὴν ὑψοῦσι, καθόσον ἂν τοιοῦτόν τι συνέβαινε παρὰ τοῖς ἡμετέροις σύμπτῃς ὁ Σλαβισμὸς, ὁ ἐντεῦθεν τοῦλάχιστον τοῦ Ἰστροῦ, θὰ εἶχεν ἐξελλημισθῆ, ὅτε μάλιστα οὗτος δὲν ἐτόλμα νὰ ὑψώσῃ κεφαλὴν καὶ νὰ εἴπῃ εἰμὶ Τουρανικῆς καταγωγῆς, καὶ συνεπῶς θὰ εἶχεν ἐξημερωθῆ καὶ ἐκπολι-

τισθῆ καὶ ἐξανθρωπισθῆ ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς παρ' αὐτῶ διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἀδελφῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου τῶν Θεσσαλονικέων, ὅτε οὐδὲ ἴχνος ἐθνότητος ἐνυπῆρχεν αὐτῶ, οὐδὲ ἀνθρωπισμοῦ, ἀλλ' ἀγγελιδὸν τῆδε κάκεισε ἐπορεύετο ἵνα διὰ τῆς λειλασίας τραφῆ, ἅτε μὴ ἀρκούμενος εἰς τὰς ρίζας τῶν φυτῶν καὶ τοὺς καρποὺς τῶν ἀγρίων δένδρων, οὗς ἔτρωγεν.

Ἐκ τῶν ὀλιγίστων τούτων λέξεων, παῖδες Ἑλλήνων, τῶν ἀτάκτως φθε ἐρριμμένων ἐδείχθη, ὡς γέ μοι δοκεῖ, ὅτι ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ μέχρις ἡμῶν ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἔθνει ἐπεκράτησεν ὁ ἀδελφικὸς οὗτος σύνδεσμος καὶ ὁ ἐναρμόνιος συνδυασμὸς μεταξὺ τῆς θείας τῶν σοφωτάτων καὶ ἐνδοξοτάτων προγόνων ἡμῶν διδασκαλίας καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ.

Καὶ δὲν ἦτο βεβαίως δυνατόν ἄλλως νὰ γίνῃ, ἀπ' οὗ ἡ ἡμετέρα γλῶσσα εἶναι ἐκείνη εἰς ἣν τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐνέπνευσε τοὺς ἀποστόλους καὶ ἔγραψαν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ καὶ δι' ἧς ἀνά τὸν κόσμον σύμπαντα ἐκηρύχθησαν αἱ θεῖαι τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀλήθειαι, πολλὰ τῶν ὁποίων περιέχονται καὶ ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν σοφωτάτων ἡμῶν προγόνων, οἵτινες κατὰ τὸν Ἰουστίνον τὸν φιλόσοφον καὶ μάρτυρα ἔλαβον ἀκτῖνάς τινας τοῦ

Θείου λόγου, οὐ τὸ πλήρες φῶς ἀπεκαλύφθη διὰ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ οἱ ὅποιοι οὐ μόνον τὴν ἠθικὴν ἐξύμνησαν καὶ πᾶσαν συλλήβδην ἀρετὴν ἐδίδαξαν, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ προσκαίρου τοῦ κόσμου τούτου οὕτως διὰ τοῦ κατανυκτικωτάτου λυρικοῦ ποιητοῦ Πινδάρου ἀπεφώνησαν „ἐπάμεροι τί δέ τις; σκιάς ὄναρ ἄνθρωπος...“ τουτέστιν ἐφήμεροι ἡμεῖς, τί ἄρα εἴμεθα; τί δὲν εἴμεθα; σκιάς ὄναρ ἄνθρωπος! καὶ περὶ τῆς ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ καταστάσεως τῶν ψυχῶν τῶν τε ἀσεβῶν καὶ τῶν εὐσεβῶν, ἐξ ἧν αἱ μὲν ψυχαὶ τῶν ἀσεβῶν περιίστανται κάτωθεν τοῦ οὐρανοῦ ταλαιπωρούμεναι ὑπὸ φοβερῶν ἀλγυδόνων καὶ ἀναποφεύκτων κακῶν, αἱ δὲ τῶν εὐσεβῶν κατοικοῦσιν ἐν τῷ οὐρανῷ ὑμνολογοῦσαι καὶ δοξολογοῦσαι τὸν μέγαν Μάκαρα, τουτέστιν τὸν δημιουργὸν τοῦ παντός.

Τοιαῦτα λοιπὸν συγγράμματα ἐν πολλοῖς πρὸς τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον συμφωνοῦντα δεόν νὰ κείνται παρ' αὐτὸ καὶ ἐξ ἴσου πρὸς αὐτὸ πρέπει νὰ μελετῶνται καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς μαργαρίται καὶ οἱ τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας θησαυροὶ καὶ αἱ ὑψηλαὶ ιδεαὶ καὶ ἀλήθειαι δεόν νὰ μεταγγίζωνται ἐν ταῖς ψυχαῖς καὶ καρδίαις ἡμῶν καὶ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἠθικὴν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν νὰ μεταβάλωσιν ἐπὶ τὰ βελτίαι τὸ ἦθος ἡμῶν, τὸ φρόνημα, τὸν χαρακτήρα καὶ τὴν ἐν γένει ἠθικὴν κατάστασιν.

Εὐχομαι δὲ ἐκ ψυχῆς ὅπως ὁ ἀδιάρρηκτος οὗτος σύνδεσμος καὶ ἀδελφικὸς συνδυασμὸς μεταξὺ Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ χριστιανικῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἐπικρατήσῃ, ὡς καὶ θὰ ἐπικρατήσῃ, καὶ μέχρι τῆς συντελείας τῶν αἰώνων πρὸς αἰώνιον δόξαν καὶ κλέος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, τοῦ συναδελφώσαντος τὸν Ἑλληνισμὸν μετὰ τοῦ ὀρθοδόξου Χριστιανισμοῦ, ὅστις συνεκράτησε καὶ διετήρησε τὸν Ἑλληνισμὸν ἀδιάσπαστον καὶ ἀδιαίρετον κατὰ τοὺς αἰῶνας τῆς σκληρᾶς καὶ ζοφερᾶς δουλείας.

Ἐργασθῶμεν λοιπὸν τελεσφόρας καὶ ἀκαμάτως καὶ ὅση ἡμῖν δύναμις, παῖδες Ἑλλήνων, ὅπουδήποτε καὶ ἂν ἀποκατασταθῶμεν, ὅπως οἱ ἐνθερμοὶ καὶ αἰώνιοι καὶ τὰ στήθη ἡμῶν διαθερμαίνοντες ἐθνικοὶ πόθοι πραγματοποιηθῶσι καὶ τὰ ἐθνικὰ ἡμῶν ιδεώδη καὶ τὰ ὄνειρα καὶ αἱ ἐλπίδες λάβωσι σάρκα καὶ ὅστα καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς, ὁ ἐν τῇ ὀρθοδοξίᾳ καὶ διὰ τῆς ὀρθοδοξίας σωθεὶς ἀπὸ τῶν ἐπελθουσῶν κατὰ τοὺς διαρρέυσαντας αἰῶνας φοβερῶν καταγίδων καὶ λαιλάπων καὶ τρικυμιῶν καὶ κλυδάνων, καὶ ὡς ὁ μυθολογούμενος φοῖνιξ ἀναγεννηθεὶς καὶ ἀναβιάσας, λάβῃ τὴν προτέραν αὐτοῦ δόξαν καὶ εὐκλειαν καὶ ὡς ἄλλος ἥλιος διὰ τῶν φεγγυόλων καὶ ζωογόνων αὐτοῦ ἀκτίνων περιαιγάσῃ καὶ ζωογονήσῃ οὐ μόνον τὴν ἱερὰν καὶ ἐνδοξὸν ἡμῶν

πατρίδα, ἀλλὰ καὶ σύμπαντα τὸν κόσμον, ὡς καὶ πρότερον.

Τοῦτο δὲ κατορθωθείσεται διὰ τῆς ἀόκνου θεραπειᾶς τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, τὰ ὁποῖα ἀναπτύσσουν τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, ὕπερ ἀνυψοῦσι μέχρι τοῦ θρόνου τοῦ μεγάλου καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ μορφοῦσι τὸ ἦθος καὶ τὸν χαρακτήρα, ὡς ἐθεράπευσαν αὐτὰ οἱ πατέρες τῆς ἡμετέρας ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, καὶ διὰ τῆς ἀγρόπνου καλλιέργειας τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τῆς ἠθικῆς, ἣτις διαπλάσσει τὴν καρδίαν καὶ ἐξευγενίζει τὴν ψυχὴν, δι' ἧν καὶ θέλει καταλάβῃ τὸ ἡμέτερον ἔθνος τὴν πρέπουσαν αὐτῷ ὑπέροχον ἐν τῷ κόσμῳ θέσιν μεταξὺ τῶν ἄλλων ἔθνων καὶ θέλει καταγάγῃ τὴν ὀριστικὴν καὶ τελειωτικὴν νίκην ἐπιτυχάνον οὕτω τῇ ἐθνικῇ αὐτοῦ ἀποκαταστάσει καὶ ἐκπληροῦν τὸν ὑψηλὸν αὐτοῦ προορισμὸν καὶ τὴν ἀποστολὴν. Γένοιτο.

ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΑΜΑΡΤΗΜΑΤΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ

Ἐκ τῶν ἀριθμῶν ὁ πρῶτος δηλοῖ τὴν σελίδα καὶ ὁ δεῦτερος τὸν στίχον.

3, 7 Πονήσας 7, 9 διαμάχης ἀνευ ἄρθρου 7, 25 γνησίων 7, 26 εὐρισκομένων 8, 5 αὐτὰ 9, 1 προσδοκιῶν 10, 18 πρὸς 10, 24 Δογ. Σεβ. καθηγ. Ζ. 10, 28 τὴν 12, 30 πρὸς με 14, 1 τουτέστι 14, 16 ἐκεῖνας 15, 24 ἑξωτερικὴν 15, 28 θερμότερον 18, 21 ἐξ 17, 28 προτιμῶν 18, 9 Ἰουδαίων 18, 32 καὶ ἀλλαχοῦ Θεάνθρωπος 19, 24 ἀνειρεῖσθῃ 19, 25 ἐπεδίωξε 19, 29 γονεῖς 19, 32 οὐ 21, 9 συγγραμμάτων 26, 7 εὐεργεσιῶν 35, 19 ὅπερ 36, 23 ἐαυτὸ 39, 10 τὴν 39, 14 ἕως 40, 10 εἶναι 41, 16 καὶ 42, 3 ἔχουσι 43, 5 τουτέστι 45, 5 ὁ 46, 27 ἐν 46, 31 ἐξέλιπον 47, 19 ἀφῆκεν 48, 4 Νεοκαισαρείας 48, 15 καὶ ἀλλαχοῦ Θεοῦ Λόγον 48, 26 ἐνόησης 50, 11 οὐσα, 51, 10 καὶ ἀλλαχοῦ μιμούμενος 54, 9 δεικνόναι 54, 20 ἀνδρας ἐλόντα 55, 24 ἐφ' ᾧ 56, 12 ὁμιλήσῃ 56, 13 ἐγκωμιάζει 60, 4 Ἀνδρέου 60, 9 ἀναδεικνύμενος 63, 31 ἀεταδέλφου 63, 19 Λέοντος 64, 5 Μοραμῶν 65, 18 ἀτινα 66, 28 κυανά 69, 22 συνδυασμῶν 70, 11 ἐξήλθον 71, 12 ᾧδε 72, 13 περιπέτανται 72, 18 τουτέστι.

SISMANGOLIO
MEGANO

Ἐκ τῶν εἰσπραχθησάντων ἐκ τῶν δύο ἑορτῶν
λόγων ἑκατὸν δραχμὰ διατεθήσονται ὡς πρώτη συν-
δρομή πρὸς σχηματισμὸν κεφαλαίου χρησιμοποιοησο-
μένου εἰς τὴν ἀνάγεισιν οὐκίσματος πρὸς κατοικίαν τῶν
Ἱερῶν τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Κωνσταντῆς.

ΤΙΜΑΤΑ ΔΡΑΧΜΗΣ

Ἐκ Τουρκία ἐνὸς 1/4 μετζίτου.